ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis december 1992/januari 1993 week 49 t/m 5

66

Bij de voorplaat: *Scraper board*-tekening van David Lyttleton: "*Look Ma- top of the world*"- net als Jimmy Cagney.

Niet slecht

Ja hoor, bijna een jaar na dato sluiten wij in dit nummer de verslaggeving over de jubileumenquête dan toch werkelijk af. Hardlopers zijn doodlopers, denken we maar, en heb jij wel eens een jogger met een strip gezien? Verder besteden we aandacht aan een debuterend Engelsman, de tics van een Fransman, de doorbraak van een Belg en de krenten uit de Amerikaanse pap. Voorwaar, niet slecht voor een Nederlands (sic!) stripinformatieblad. Maar de koek is nog niet op, want naast het stryptogram introduceren wij een nieuw tandenbijtertje: de logokwiz. Het heeft niets te maken met kruistabellen en logisch nadenken, maar alles met logo's in de strip. Sla de middenpagina open en je snapt wat we bedoelen. Het gaat trouwens niet slecht met ZozoLala. Na de vier nieuwe winkels van het vorige nummer verwelkomen we nu de klanten van opnieuw vier nieuwe winkels, waarbij het ons bijzonder deugd doet dat drie van de vier winkels in het noorden van het land gesitueerd zijn. Wij gaan in ieder geval opgewekt een hopelijk kleurrijk 1993 in en wensen jullie hetzelfde toe! **Mike**

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

DE AREND
Frankensteeg 81
7201 KN Zutphen
(05750-12930)

DE BALLOON EXPRESS
Klein Schavernek 4
8911 BV Leeuwarden
058-127997

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH Den Helder
(02230-12377)

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER Rotterdam
(010-4132070)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18823)

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1071 GN Amsterdam
(020-6267543)

LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC Groningen
(050-148540)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL Groningen
050-132521

NOORD
1e Middellandstraat 110c
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 JX Rotterdam
(010-4664368)

OBELIX
Ten Katestraat 26a
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

OOM WIM
Reestraat 24
1016 DN Amsterdam
(020-6220402)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3 straat 78
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Korfmakersstraat 3 t 545
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-842923)

SJORS
Schelfersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TABAC-COMICS-MAGAZINES

WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC-COMICS-MAGAZINES

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's-Hertogenbosch
(073-145530)

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

BONTE
Heidelbergstraat 5
8200 Brugge
(050/38.35.78)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

JOWAN
Izegemsestraat 8
8500 Kortrijk
(056/35.63.42)

MAX
Heembeeksestraat 288
1120 Brussel
(02/268.41.92)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

DE POORT
Nederkouter 137
9000 Gent
(091/25.31.28)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8490 Middelkerke
(059/30.52.66)

DE STRIEP
Kateljnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015/21.76.05)

DE STRIPOMAAN
KardinaalCardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Peterstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

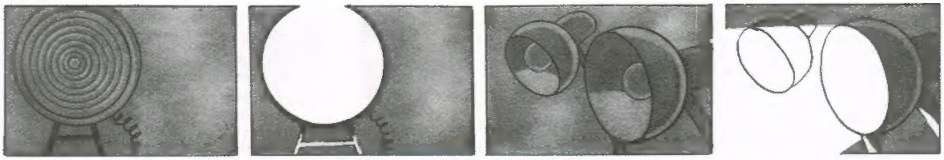

Kling Klang Klatch

Het verzamelde speelgoed van DAVID LYTTLETON

Toon Dohmen

Koppijn en haaruitval, dat krijg je d'er van. Tom Waits heeft gelijk. Inspecteur McBear, 99e district, Beerstadse politie (klinkt helemaal niet slecht, hoor, 's morgens voor de spiegel) leeft in een speelgoedwereld die verdacht veel lijkt op de onze. In Kling Klang Klatch *volg je deze rasechte* family man *als hij verzeild raakt in een smerige moordzaak. Gaandeweg het onderzoek, als het deksel steeds verder van de beerput gaat en speelgoedwereld steeds meer haar ware gezicht laat zien, smacht je net zo hard als hij naar de doses suiker die hij continu tot zich neemt. Net zoals je je kunt vinden in de alweer aan Waits ontleende slotconclusie dat* the piano has been drinking, not me.
Kling Klang Klatch *is het resultaat van de samenwerking van twee nieuwkomers op stripgebied, schrijver Ian McDonald en tekenaar David Lyttleton. Van oorsprong respectievelijk science fiction-schrijver (onlangs beloond met de Philip K.Dick-prijs voor zijn boek King of morning, queen of day) en illustrator. De laatste was tijdens de Stripdagen in Breda. Daar raakte de 26-jarige Engelsman behoorlijk onder de indruk van de enthousiaste reacties op zijn werk. Hij was nog niet vergeten hoe toevallig het was dat hij bij* Kling Klang Klatch *betrokken raakte. Hij had zelfs nooit gedacht dat hij strips zou tekenen.*

"De uitgever had een andere auteur, de Amerikaanse science-fictionschrijver Jonathan Carroll, gevraagd om een strip te maken. Hij had wat werk van mij in het design-tijdschrift *Blueprints* gezien. Daar had ik een enorme tekening over invloeden op het moderne auto-*design* voor gemaakt. Hij heeft toen Faith Brooker, redacteur bij uitgeverij Victor Gollancz, gevraagd om met mij in contact te komen om zijn verhaal te illustreren. Om de een of andere reden werd Jonathan Carrolls werk niet gebruikt en vonden ze mij wel geschikt zou om het verhaal van Ian McDonald uit te werken. En zo is het balletje gaan rollen."

Lyttleton studeerde aan de kunstacademie van Manchester, waar hij een diploma illustratie behaalde. Om financiële redenen trok hij daarna bij zijn ouders in. Van daaruit vertrok hij regelmatig naar Londen om er zijn werk aan de man te brengen.

"De eerste opdracht die ik kreeg was voor *Elle*, een Frans glossy tijdschrift. Daarna deed ik, geloof ik, iets voor het programmablad van de BBC, *Radio Times*. In 1988 ben ik naar Londen verhuisd. Ik kreeg toen meer en meer werk voor meer en meer tijdschriften. Vooral voor het beroemde tijdschrift *Punch* heb ik veel zwart-wit werk gemaakt, totdat dat begin dit jaar ophield te bestaan.
Ik was gewoon tijdschriftillustrator en gaf wat les. Naarmate ik ouder werd wilde ik meer les geven en zou ik wel zien welke kant het illustratiewerk op zou gaan. Ik had geen grote aspiraties in die richting."

Strips vormden een groot en grotendeels onbekend terrein voor de beginnende illustrator.

"Mijn belangstelling voor strips is niet zo groot. Toen ik op school zat las ik het main stream werk, dingen als *Judge Dredd*. Ik heb er nooit echt van gehouden. Alleen het werk van Mike McMahon, die *Judge Dredd* tekende, vond ik fantastisch. En dat vind ik nog steeds. En ik houd van het werk van Cam Kennedy en, in mindere mate, van dat van Kevin O'Neill. Maar Mike McMahons werk is het enige waarvan ik echt houd. Van de Europese auteurs ken ik alleen Mattotti -maar die kent iedereen- en Bilal.
Net zo min als ik is Ian een enthousiaste striplezer, een verzamelaar. Ik denk dat *Kling Klang Klatch* daarom erg origineel is. Omdat we beiden niet zo bekend zijn met strips was onze verbeelding integer. Ik denk dat het een pluspunt is. We wisten dat het niet iets zou worden dat al eerder gedaan was."

Waar Lyttleton zich wel mee bezig hield was het verzamelen van oud speelgoed. Hij heeft een grote collectie poppen in nationale klederdracht, Punch & Judy poppen (de Engelse variant van Janklaassen en Katrijn), poppen in het algemeen, rubberen dinosaurussen en speelgoedauto's. Davids eigen teddybeer komt ook één keer in Kling Klang Klatch *voor, in het lijkenhuis met een niet te zuinige veeg bloed achter zich tegen de muur. Dat Ian McDonald zijn verhaal vol teddyberen en ander speelgoed gestopt had sprak Lyttleton bijzonder aan.*

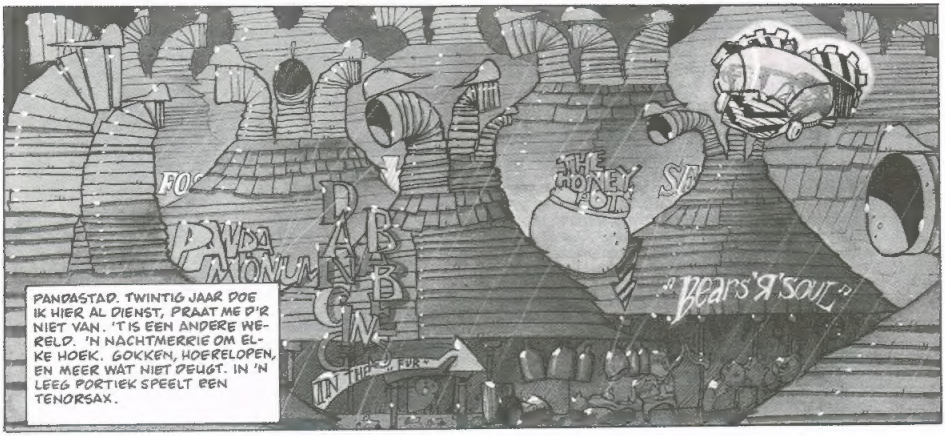
PANDASTAD. TWINTIG JAAR DOE IK HIER AL DIENST, PRAAT ME D'R NIET VAN. 'T IS EEN ANDERE WERELD. 'N NACHTMERRIE OM ELKE HOEK. GOKKEN, HOERELOPEN, EN MEER WAT NIET DEUGT. IN 'N LEEG PORTIEK SPEELT EEN TENORSAX.
THE MONEY SHOT
"BEARS 'R' SOUL"

Kling Klang Klatch

"Voordat we begonnen heb ik Ian McDonald ontmoet. Het scenario was toen nog niet af. We zijn gewoon begonnen, hij met schrijven en ik met tekenen. Toen we eenmaal bezig waren hadden we niet veel contact meer, alleen een paar keer per telefoon. Ik stuurde hem fotokopieën waar hij tevreden mee leek te zijn. En ik wilde niets veranderen van wat hij had geschreven. Hij heeft alleen wat tekst herschreven, zodat die beter op de pagina's paste.
Ian stuurde me een script, zoals van een toneelstuk. Zodat ik wist wie wat moest zeggen. En hij gaf aan waar de personages zich bevonden. Hij zei bijvoorbeeld: "McBear staat voor een tempel die er een beetje uitziet als een Chinese tempel." Ik zag het beeldje voor beeldje gebeuren, stelde het me als een film voor, compleet met cameraposities. En eigenlijk deed Ian dat bij het schrijven ook. "De camera volgt McBear door de straat", of zoiets. En ik denk dat dat de enige manier is om het te benaderen. Omdat er zoveel overeenkomsten tussen het maken van een film en een strip zijn, ben ik er zeker van dat iedere auteur dat doet. Aangezien ik erg in film geïnteresseerd ben kostte het me ook niet zoveel moeite het verhaal in beelden te vertellen.

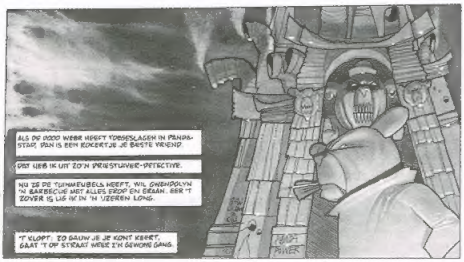
ALS DE GOED WEBBE HEEFT TOEGESLAGEN IN PANDASTAD, DAN IS EEN KOEKEPEE JE BESTE VRIEND!
ZIET U DAT IK UIT ZO'N VREEMSTUIVER-DETECTIVE.
NU ZE DE TUINHEUVELS HEEFT, WIL GNEMPOLYN 'N BARBECUE MET ALLES EROP EN EIGAAN. BEK 'T ZOVER IS LIG IN 'N VEEREN LONG.
'T KLOPT. ZO GAUW JE JE KONT KEHET, GAAT 'T OP STRAAT WEER E'N GEWONE GANG.
Kling Klang Klatch

Kling Klang Klatch *is geen conventioneel verteld verhaal met een duidelijke spanningsboog en een strakke indeling in begin, middenstuk en einde. Na McBear een tijdje vrij serieus in zijn onderzoek naar de moord op Ling-Ling te hebben gevolgd, wordt het verhaal steeds losser. Zo kan het personage McBear op een gegeven moment van de auteurs meer diepgang eisen en komt het daarna zelfs zover dat de lezer van het verhaal zelf overhoop wordt geschoten. Deze losse opbouw wordt onder andere verklaard doordat Lyttleton het niet in één keer getekend heeft. Tussen het eerste deel, dat eindigt na de scène van McBear met zijn dochter, en het tweede zit een pauze van een paar weken.*

"Dat had iets te maken met het drukken, geloof ik. Ik moest de eerste helft voor een zekere datum verzenden.
Dat er meerdere delen zijn is niet opzettelijk. Het is onvermijdelijk dat het verhaal in verschillende stukken uiteenvalt. Het is zoals bij die Amerikaanse tv-detectives uit de jaren '70, waar McBear op geïnspireerd is. Daar zaten altijd veel commercials in, die er in Engeland niet in zaten. Dus dan eindigde het eerste deel en kreeg je hetzelfde stuk aan het begin van het tweede deel nog eens te zien. Ik denk dat hetzelfde gevoel uit het boek spreekt. Het is gewoon zo ontstaan, toen ik pagina voor pagina aan het boek werkte."

Kling Klang Klatch *zit vol met verwijzingen. Niet alleen naar die oude televisieseries, maar naar elementen uit de hele populaire cultuur. Ze duiken overal op, Madonna als zangeres in een nachtclub, Elvis Presley, een beeldwisseling als in* Kubricks 2001 A Space Oddyssee, *een tour t-shirt van Nirvana. Bijna niet te missen zijn de verwijzingen naar zanger Tom Waits. Sommige dialogen komen uit zijn songs, evenals de Nighthawk Diner en de menu's die daar aan de wand hangen.*

"Ian is een grote fan van Tom Waits en, *by a strange coincidence,* ik ook. Hij heeft *Kling Klang Klatch* steeds met Tom Waits in zijn hoofd benaderd. Ik denk dat de nummers van Tom Waits dezelfde kwaliteiten bezitten als het boek. Zoals hij eindeloos doorgaat over dingen als drinken... op een gegeven moment wordt het humoristisch. Het is ook rijk aan details. Ik ben er zeker van dat Ian zoiets uit het boek wilde laten spreken."

Ook zijn er een aantal verwijzingen naar de politiek. Racisme is een belangrijk thema van het boek. De broer van de vermoorde Ling-Ling is politiek activist, de robots leveren commentaar op de samenleving en gaan zelfs in staking. Bovendien leeft Lyttleton al jaren in Engeland onder de Tories en komt McDonald uit Belfast. Toch wil Lyttleton dit niet te serieus nemen. Als ik de Pandatown 6 in verband breng met de Birmingham Six, zegt hij:

SCHIMMEN. SCHIM-MEN. SCHIMMEN.
KUNT U ME HOREN, INSPECTEUR? BAAS?
HÉ, IK BEN 'T WEER -EN PUZZELEN BEZIGEN
KNIPPER, ALS U ME KUNT HOREN: DE JG. IK ZAG 'M KNIPPEREN.
MISSCHIEN WAS DE POOP TOCH NIET ZO GAAR.
Kling Klang Klatch

"Dat is mijn grap, dat heb ik erin gestopt. Het is slechts bedoeld als grap, niet als commentaar. Het verwijst ook naar Renault 5, een auto. Het kwam gewoon bij me op toen ik aan het tekenen was. Al die verwijzingen maakten het voor mij leuker om aan het boek te werken."

Op de laatste twee platen, als McBear zich in de Nighthawk aan chocolade-milkshakes te buiten gaat, wordt een panda door twee skinhead-beren in elkaar geslagen. Het leven in speelgoedland gaat door. Hebben de robots gelijk met hun commentaar dat er niets wezenlijk zal veranderen, tenzij de sociale structuur verandert?

"Inderdaad. Daarom slaan die skinheads daar iemand in elkaar. Het geeft aan dat deze dingen nog steeds aan de gang zijn. In het licht van de recente gebeurtenissen in Duitsland is het nu zelfs toepasselijker dan toen het getekend werd. Dat was mijn idee, die Thread Heads, ik ben er erg trots op. Op het eind komt McBear uit de *diner* en staat hij daar maar... Hij neemt niet eens de moeite om te kijken wat er aan de hand is."

Het grootste gedeelte van Kling Klang Klatch *speelt zich af in Pandastad, een stad die er nogal eens anders uitziet dan je zou verwachten. Een stad ook die geteisterd wordt door spirussen, toverkolken uit fantasy-land, misschien nog het best te omschrijven als visuele fragmentatiebommen. Hoe geef je zoiets weer, hoe komt zo'n volkomen imaginair decor tot stand?*

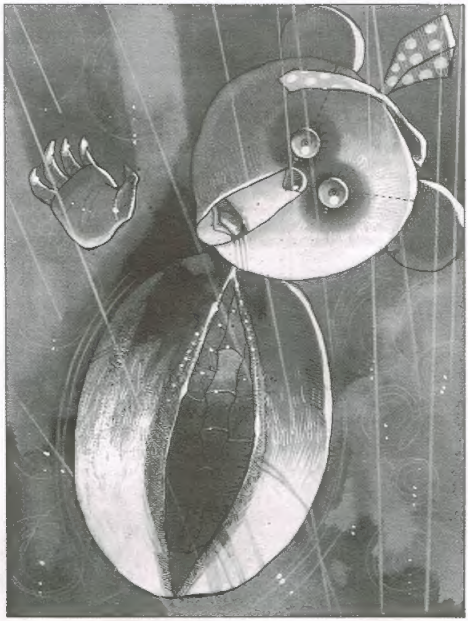
Kling Klang Klatch

"Panda's komen uit China en Ian wilde een Chinese sfeer. Ik wilde voorkomen dat het er uit zou zien als *Blade Runner,* een van onze favoriete films. We wilden origineel zijn. Toch wilde ik er meer wolkenkrabbers in, maar die tekende ik niet zo geweldig. (lacht) Dus ben ik bij die krotachtige laagbouw blijven steken. Al de architectuur, al de vormen zijn niet netjes, hebben iets wanordelijks over zich. Daar houd ik van. De dakpannen van de huizen zijn op een bepaalde manier bijna organisch. En het rood en geel is Chinees, voor zover ik Chinese kleuren ken.

Die gele dingen zijn een soort ventilatiekokers. Toen ik een kleine jongen was stond er in Newcastle-under-Lyme bij het busstation een soort laag magazijn, waar zo'n in de wind draaiende luchtkoker op stond. Ik was er door gefascineerd. Ik dacht er niet meer aan totdat ik aan het boek begon te werken. En om de een of andere reden tekende ik juist deze dingen. Ik houd gewoon van de vormen, van de onregelmatigheid van de delen waar ze uit zijn opgebouwd."

Opmerkelijk is de vormgeving van de computerwereld. In een virtuele werkelijkheid in overdrive *komen de personages lijfelijk in computerbestanden terecht, die even tastbaar agressief beveiligd zijn en verdedigd worden.*

"Daar heb ik eerst de achtergronden van getekend, waar ik vervolgens kleurenkopieën van heb laten maken. Toen heb ik de personages getekend en op de kleurenkopieën geplakt. Ian gaf aan dat hij veel meer details in de achtergronden van de *virtual reality*-scènes wilde. Hij wilde treinen die met kleine boodschappen naar het centrum reden. Ik vond dat te moeilijk om te tekenen en ook te moeilijk voor het verhaal. Dus hield ik het bij deze achtergronden. En Ian was er gelukkig mee."

Wat bij het tekenwerk opvalt is dat armen vaak ontbreken en handen los van het lichaam staan. Wat heeft Lyttleton tegen het tekenen van armen?

"Ik ben gewoon gestopt met het tekenen van armen. Ik teken helemaal geen armen meer, zelfs niet in mijn werk voor tijdschriften. Waarom weet ik niet. De manier waarop ik gezichten teken gebeurt gewoon. Nu ben ik begonnen handen zonder armen te tekenen. Er is geen reden voor, het gebeurde gewoon zo."

In Kling Klang Klatch *duiken regelmatig witte cirkels op. Deze lijken een functie als filmspot te vervullen en roepen zo de sfeer op van films met een grote stad, slechte vrouwen, verlopen detectives en veel drank.*

"Officieel zijn het lichten in de achtergrond, vermoed ik. Inderdaad stammen ze van films. Het is gewoon een goed visueel houvast, omdat het betekent dat de dingen ervoor in silhouet staan. Die heb ik daarom blauw gemaakt."

Door het hele album heen wisselt het kleurgebruik, het is voor een strip ongewoon gevarieerd en helder.

"Mij is gezegd dat het erg heldere, levendige kleuren zijn. Ik probeerde ze zo helder mogelijk te krijgen. Toen ik begon als free lance illustrator waren mijn kleuren erg donker, erg saai en werd mij gevraagd ze wat helderder te maken. En sinds die tijd zijn ze steeds helderder geworden. De laatste tijd ben ik fluorescente kleuren gaan gebruiken. Ze worden niet fluorescent gedrukt, maar ze zullen zeker zo helder zijn als ze maar zijn kunnen.
Eigenlijk heb ik er niet zoveel over te zeggen. Wat ik moet doen, doe ik. Als mensen kleur willen hebben, dan krijgen ze kleur, als ze zwart-wit willen, dan krijgen ze zwart-wit. *Scraper board* is het materiaal waar ik het best mee overweg kan. Al mijn tijdschriftillustraties zijn in *scraper board*. Het is een soort krijtbord met zwarte inkt erop. Die haal je met een *scraper* weg om het wit te krijgen. Eigenlijk is het omgekeerd tekenen. Ik wilde het boek ook in *scraper board* maken, maar dat zou veel te veel werk geweest zijn. Er was geen tijd voor. Maar als ik nog een ander boek ga maken, dan zal ik er absoluut wat van in *scraper board* doen. Omdat ik denk dat het erg onderschat wordt en omdat ik er erg gelukkig mee ben."

Ondanks dat hij Kling Klang Klatch *heeft getekend voelt Lyttleton zich nog steeds eerst en vooral illustrator.*

GOED, DAAR GAAT-IE!
IK HIELD MEZELF VOOR DAT DIT NIET ECHT GEBEURDE, DAT IK NOG STEEDS OP DE 16E VERDIEPING VAN 'T HOOFDBUREAU WAS. IK KAN SLECHT LIEGEN.
Virtuele werkelijkheid in *K. K. K.*

"Voor zover ik me kan herinneren heb ik altijd al getekend. Ik heb altijd met tekenen mijn brood willen verdienen. Ik heb niet zo'n grote belangstelling voor andere illustrators, op het werk van Simon Cooper, Jake Abrahams en Ian Pollock na. Zij zijn niet zo bekend. Jake, en vooral Simon zouden trouwens ook voortreffelijk strips kunnen tekenen. Hoewel ze daar zelf anders over denken. Veel ander illustratiewerk vind ik niet erg goed.
De meeste visuele invloeden komen niet van andere illustraties of dat soort dingen. De manier waarop ik gezichten en dingen teken is afkomstig van poppen. Toen ik op school zat had ik erg veel belangstelling voor poppen, vooral Punch & Judy-poppen. Punch & Judy-shows zijn al honderden jaren oud en vinden plaats in een traditionele rood-witte tent. Je ziet ze nog steeds wel op het strand en dat soort plaatsen. De personages zijn erg bedreigend en gemeen, en ik denk dat dat mij in hun aantrekt. Ik ben gezichten op die manier gaan tekenen en heb dat nooit helemaal van mij afgeschud. Ik houd ook van oude verpakkingen en boekjes lucifers. Die inspireren mij welke kleuren te gebruiken. Ik krijg veel ideeën van dat soort dingen, oude spullen.
Alles wat je op vlooienmarkten kunt vinden koop ik, verzamel ik. Zo verzamel ik vleesmolens, zonder dat ik daar een duidelijke reden voor heb. Je kunt altijd naar een tweedehandswinkel gaan en daar een goedkope vleesmolen vinden die je nog niet hebt. Dus dan koop je hem en zet je hem bij de anderen. Je zet ze op een rij en ze zien er goed uit. Dus waarom niet? (lacht)

Hoe was het om als illustrator in stripvorm te werken?

I really enjoyed it. Het is leuk dat mensen het als je eigen werk herkennen. Dat is bij tijdschriftillustraties minder het geval. En ik ben meer met strips in contact gekomen sinds ik dit gedaan heb, zoals tijdens de beurs in Breda. Mijn belangstelling ervoor is enorm gegroeid. Er is zoveel inspirerend werk en ik zou er graag weer wat dieper in duiken. Ik zou erg graag meer strips maken, dat kan ik niet genoeg benadrukken. Ik heb veel ideeën. Ik zou het niet hetzelfde doen als de dingen die ik gezien heb. Ik zou het misschien surreëler maken, meer als mijn tijdschriftwerk. Ook een reden waarom ik in *scraper board* wil werken.
Het hangt allemaal af van de reacties op *Kling Klang Klatch*. Als de mensen het leuk vinden, dan zal iemand mij misschien vragen nog een boek te maken. Ik kan zelf geen verhalen bedenken. Dus ik moet wachten tot iemand mij benadert. Hopelijk zullen schrijvers die mijn werk zien het geschikt vinden voor hun verhalen."

Op de laatste pagina van Kling Klang Klatch *verschijnen twee zwarte balken in beeld, een* wide screen *einde! Als lezer verwacht je een aftiteling en bereidt je je alvast voor op de lichten die aan zullen gaan.*

"Het is net als het einde van een film. Een grapje. Ik benaderde het als een film en beëindigde het zoals een film zou eindigen."

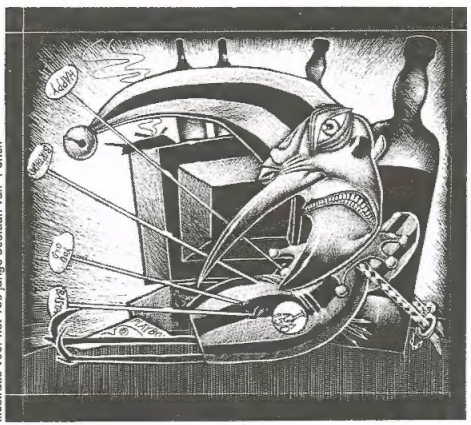

Illustratie voor het 150 jarige bestaan van "Punch"

Moebius wil heilig worden

Pascal Lefèvre

Jean Giraud, Gir, Moebius: één man met ongelooflijk veel facetten. In de jaren zestig werd hij bekend met de ongeschoren lt. Blueberry, *in de jaren zeventig legendarisch met zonderlinge strips als* Arzach *en* Majoor Fataal, *om in de jaren tachtig new age-pionier te worden. Voor de vernissage van zijn overzichtstentoonstelling in La Louvière (maart 1992) kwam deze Fransman, die tegenwoordig aan de Amerikaanse westkust woont, even naar België. Een ontmoeting met een heilige in spe.*

Moebius is naast Hergé en Franquin één van de invloedrijkste Europese stripauteurs. Hij is trouwens de enige Europese striptekenaar die wat bekendheid geniet in de VS. Een paar jaar geleden tekende hij nog een aflevering van de Amerikaanse superheld *Silver Surfer*, maar dat was eigenlijk maar een zijpaadje. Hoewel, Moebius is onvoorspelbaar. Uit een reclamestrip voor Citroën is ooit een hele nieuwe reeks (*De wereld van Edena*) ontstaan. De laatste jaren richt hij zich meer op filmprojekten en verschijnen er nog slechts verzamelingen van zijn tekenwerk, dat uitpuilt van mediterende personages, vliegende kristallen en andere esoterische toestanden. Ooit trok Moebius met Appel-Guéry naar Tahiti om in kontakt te treden met buitenaardse wezens. Later was hij een fanatiek aanhanger van de instinctotherapie van Guy-Claude Burger en at hij alleen nog maar rauwe groenten en vruchten, zonder enige bereiding of toevoeging van kruiden... Moebius is steeds op zoek naar zichzelf. Zijn interesse voor de diepten van de menselijke psyche bleek vorig jaar eens te meer in het speciaal nummer van het Franse stripmagazine *(A Suivre)*, waarin hij tekenaars uitnodigde dromend te tekenen. Hijzelf beweert vaak in een soort trance te tekenen: "Een tekening heeft steeds iets onkontroleerbaars. Het is misschien het onderbewuste van de tekenaar? Het verrijkt de kijk op de dingen. Het gaat zover dat ik soms verrast wordt door mijn eigen tekeningen. Ik sta er vaak versteld van hoe moeilijk ik iets op papier kan zetten of hoe gemakkelijk mijn tekenpen over het papier glijdt. Tijdens het tekenen komen er dingen los die ik niet kan voorzien. Het is soms verschrikkelijk moeilijk om uit je gewone kadans te raken."

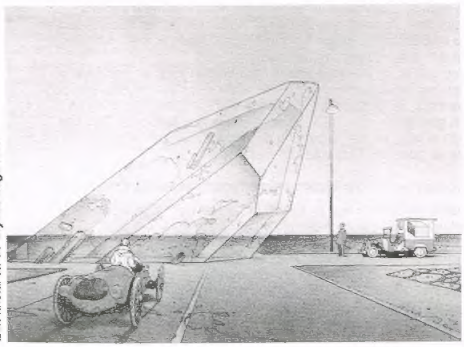

Een kristal uit de *Crystal Saga* reeks

Maar heeft het stripmedium geen beperkingen?

Ach, elk medium heeft zijn beperkingen. Maar men mag die materiële beperkingen van een medium niet verwarren met de geestelijke beperkingen van een auteur. Ik vind de materiële beperkingen niet zo belangrijk, wat telt is de omgang van de kunstenaar met de mogelijkheden en beperkingen van een medium. In die zin zijn de psychologische beperkingen van de kunstenaar veel belangrijker. Een kunstenaar moet steeds proberen zijn innerlijke grenzen te verleggen, geblokkeerde deuren open te wrikken, psychische barrières te slopen.

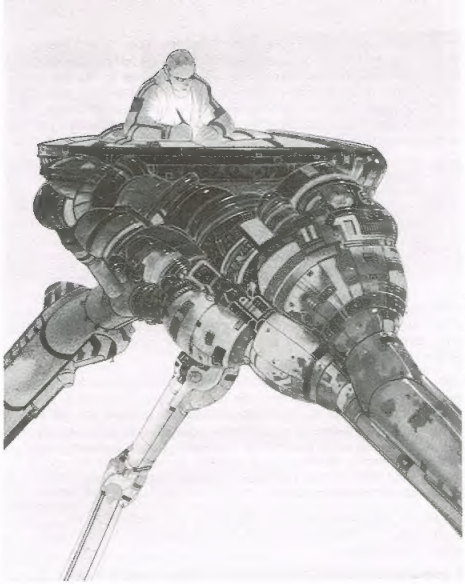

Art & science-fiction: de aanzet tot zijn non-figuratieve werk

Olga Quadens schreef in haar laatste boek Architectuur van de droom: *"Ik word er meer en meer toe gedreven aan te nemen dat er een inwendige eenheid bestaat tussen leven, aarde en heelal." Dat leunt nogal sterk aan bij uw overtuiging?*

Moet je daarvoor wetenschapper zijn, om zo'n evidentie te zien? Er is gewoon geen andere manier om de wereld te ontcijferen. Het heelal bestaat uit oneindige variaties, maar het vormt hoe dan ook één geheel. De mens maakt deel uit van het universum, de mens is zelfs expressie van dat universum. De mens moet tot het natuurlijke besef of gevoel komen dat hij of zij verbonden is met het heelal.

In de katalogus Un singulier pluriel *staat dat u wijs en verlicht wilt worden, zelfs streeft naar een soort heiligheid. Maar om de woorden aan te halen van een Indiaan in het laatste* Blueberry*-album: "Waartoe dient wijsheid in een wereld die alsmaar waanzinniger wordt?"*

Ik zoek in ieder geval naar heiligheid. Maar ik stel vast dat hoe meer men inzicht krijgt in de wereld en in zichzelf, hoe meer men op de waanzin botst. Het is een grote paradox. Maar goed. Waarom niet? We moeten verder gaan. Het is interessant om te zien dat de liefde voor de waanzin, die onze generatie kenmerkt, helemaal niet in tegenspraak is met het zoeken naar heiligheid. Wijsheid of verlichting snijden ons niet af van de waanzin, maar gaan beide hand in hand. Als er zoiets als heiligheid bestaat, dan bezit zij ook humor, een humor die uiteraard grappig is, maar die niet gebaseerd mag zijn op wreedheid.

Maar in uw werk zit toch ook een pessimistische kant met zeer wrede trekjes?

Dat klopt. Ik koester die gevoelens zorgvuldig. Ze zijn rijk, obskuur en overvloedig. Het is mijn leven, het zijn mijn ervaringen.

Is dat uw drijfveer om te tekenen?

Een kunstenaar valt nooit te reduceren tot één enkel idee. Er spelen uiteraard diverse motivaties. Waarom ik strips teken heeft onder meer een materiële reden, maar stelt mij ook in staat om uit de anonimiteit te treden. Door strips te maken kan ik mijn ideeën en ervaringen meedelen aan anderen. Het heeft ook een kompetitief element: je probeert je kollega's te overtreffen. Maar het heeft evenzeer iets neurotisch. Door te tekenen kan ik abstrakties maken van bepaalde problemen, kan ik alledaagse beslommeringen vergeten. Ik kan mij ledigen in een tekening. De tekening wordt soms een soort prullenmand van al mijn fantasieën.
Een kunstenaar heeft de mogelijkheid, zoniet de plicht, om de waarheid omtrent zichzelf op alle niveaus te onderzoeken of zelfs uit te lokken.

Snapshots

Paul Sprang

Ho, Ho, Ho! Wat een feestdagen voor een beetje striplezer. Geen tijd om te eten, geen tijd voor vrede op aarde, nee *lezen* zullen we, en nog in het Engels ook. Als U wilt weten wát U moet lezen, sla dan niet om.

Nieuws!

Men herinnert zich wellicht nog het absurd grappige **Ed, The Happy Clown** van Chester Brown. Het is eindelijk tijd voor een nieuwe bundel van Brown's werk uit het alomgeprezen **Yummy Fur: The Playboy** ($12.95). Het mannelijk deel van de ZozoLala-lezers zal nog wel weten hoe verwarrend opwindend naakte vrouwen waren in die reeds lang vervlogen dagen van ontluikende sexualiteit. Herken jezelf in de 176 bladzijden op groot formaat van **The Playboy**, waarin Chester Brown vertelt van de invloed die dat blad op hem had in zijn tienertijd.
Todd McFarlane heeft het licht gezien! Nummer 8 van zijn comic **Spawn** zal geschreven worden door Alan Moore. En het wordt nog gekker: voor de nummers 9, 10 en 11 staan resp. genoteerd Neil Gaiman, Dave Sim en Frank Miller! En zulks net toen je zeker wist dat je dát niet meer hoefde te lezen.
Wat is dat toch met Wolverine? Niet alleen kunnen wij een hardcover bundel tegemoet zien van Barry Windsor-Smith's **Wolverine: Weapon X** ($19.95), zoals reeds eerder in Marvel Comics Presents gepresenteerd, zelfs Bill Sienkiewicz (spreek uit:) waagt zich aan deze populaire held in **Wolverine: Inner Fury** ($5.95).
Het verhaal is van Dan Chichester, over een virus dat is ontworpen om het onverwoestbare adamantium van Wolverine's cellen te scheiden. Dat zal wel knokken worden. Toch interessant om te zien of onze Bill zijn best heeft gedaan of dat ie slechts geld voor vuurwerk nodig had.
Steve Bissette, Simon Bisley, Bernie Mireault en Kelley Jones gaan grappen maken over ernstige zaken, waaronder de enge werken van Poe en Lovecraft. Dit alles in een lang uitgestelde zwart/wit uitgave van Rip Off Press getiteld **April (Not!) Horrors** ($2.95).
Richard Corben mag zich alhier verheugen op een hernieuwde populariteit door de nederlandstalige heruitgaven van uitgeverij Sherpa. In Amerika begint Corben met een nieuwe serie Den verhalen, nu in samenwerking met uitgeverij Tundra, onder de verhelderende titel **Densaga** (à $4.95). Hoogstwaarschijnlijk zal er nu wat meer continuïteit in zitten en in ieder geval meer kleur.

Ook Nieuws!

Animal Man, Doom Patrol, Hellblazer, Sandman, Shade The Changing Man en **Swamp Thing** worden door D.C. onder de noemer **Vertigo** bij elkaar gebracht. De **Vertigo**-lijn van zogenaamde volwassen comics wordt nog verder uitgebreid met om te beginnen een driedelige miniserie rond Death, het populaire zusje van Sandman. Elke honderd jaar moet zij 24 uur sterfelijk zijn opdat ook zij kan ervaren hoe tragisch het leven toch eigenlijk is voor ons soort mensen. Schrijver Neil Gaiman zal haar dat ongetwijfeld duidelijk weten te maken. De tekeningen zijn van Bachalo en Buckingham, met covers van Dave McKean onder de titel **Death: The High Cost Of Living** ($1.95). Let ook op de achtdelige reeks **Enigma** ($2.50) door Pete Milligan (van **Shade**) en Duncan Fegredo (van **Kid Eternity**) over 's werelds eerste existentialistische superheld.
Hoewel geen strip, neem eens een kijkje in de keuken van **Barron Storey**, de leermeester van Kent Williams, George Pratt, John J. Muth, Sienkiewicz, McKean en Peter Kuper. **Marat/Sade Journals** ($29.95) bevat beelden geïnspireerd door toneelstukken, de media en zijn eigen leven. Klinkt pretentieus, niet?
Tot slot, waar het de boekjes betreft, nog even uw aandacht voor de herdruk van Winsor McKay's **Little Nemo In The Land Of Wonderful Dreams** ($12.95). Deze strips verschenen van 1911 tot 1914 als vervolg op **Little Nemo In Slumberland.** Als bonus krijg je ook nog 28 bladzijden van McKay's **Dreams Of The Rarebit Fiend.** Scoren!

Leuk woordgrapje met "prijs" erin.

In augustus zijn de **Harvey** en de **Eisner Awards**, de belangrijkste strip*prijzen* van Amerika uitgereikt. De winnaars van de **Harveys** (naar Harvey Kurtzman) worden bepaald door louter comics profis terwijl bij de **Eisners** (naar Will Eisner) ook verspreiders en winkels mogen meestemmen. Alhoewel de vreugdetranen ongetwijfeld reeds weggewassen zijn toch even een greep. Eerst de **Harveys**:
Best Writer: **Neil Gaiman** (voor **Sandman**), Best Artist: **Mark Schultz** (**Xenozoic Tales**), Best Continuing/Limited Series: **Eightball** (door Dan Clowes), Best Single Issue or Story: **Xenozoic Tales #11**, Best Graphic Album (original): **To the heart of the storm** (door Will Eisner), Best Graphic Album (reprint): **Maus II** (door Art Spiegelman).
En bij de **Eisners** mogen **Eisner** en **Spiegelman** alweer juichen. Echter Best Artist is **Simon Bisley** (voor **Judgement on Gotham**), en Best Finite Series is **Concrete: Fragile Creature** (door Paul Chadwick). **Neil Gaiman** grijpt de prijzen voor Best Writer, Best Continuing Series en Best Single Story (**Sandman: Seasons of Mist**). Ook namen de gehele redaktie en medewerkers van ZozoLala natuurlijk van harte.

P.S.: Er zijn geruchten in de wandelgangen betreffende een nieuwe uitgeverij, **Dinosaur**, waarbij behalve die van Prof. Dr. Ir. Akkermans de namen worden genoemd van Frank Miller, Walt Simonson, John Byrne, Art Adams, Geoffrey Darrow, Alan Moore, Mike Mignola en Chris Claremont. Maar mondje dicht nog.

Todd McFarlane

Dirk Stallaert: "Als ik Nino teken,

Uitgeverij Lombard en de redactie van het door haar uitgegeven weekblad Kuifje *staan sedert enige jaren in een kwade reuk. Sinds de uitgeverij is overgenomen door het orthodox-katholieke Ampère-concern, weet zij door haar heilige, pardon velige, koers nauwelijks nog potten te breken. Het weekblad* Kuifje *is van kweekvijver én etalage, verworden tot een fantasieloos blad dat haar Franstalige editie reeds zag verdwijnen en in Nederland slechts haar hoofd boven water kan houden door het bestaan van zoiets lulligs als de leesmap. Soms echter, ruimen wij graag plaats in voor een van haar auteurs. Gewoon, omdat ze de aandacht van een groter publiek verdienen. Dirk Stallaert (in 1955 in Brussel geboren) is zo'n auteur. Op scenario van Hec Leemans tekende hij in een vlotte "klare lijn-stijl" reeds twee albums in de serie Nino:* De reis naar Amerika *en het onlangs verschenen* De prinses van Manhattan. *Beiden zijn, in de beste betekenis van het woord, familiestrips* pur-sang. *Anthony en Antoine De Clerck reisden naar het Aalster atelier van de auteur, waar zij trachtten een beter begrip van Dirk Stallaert en zijn werk te krijgen.*

Hoe bent u eigenlijk door de stripmicrobe gebeten?

Misschien vertel ik nu een klassiek verhaal dat andere tekenaars al honderden keren uiteen hebben gezet, maar ik ben op zeer jeugdige leeftijd met tekenen begonnen. Toen ik een jaar of vijf was, kladderde ik, met medeweten van mijn ouders, de muren vol. (lacht) Mijn moeder vertelde me dat ze mij, wanneer ik ziek en lusteloos was, pen en papier toestopte, zodat ik er weer bovenop kwam. De eerste strip die ik in mijn handen kreeg, was een album van De Rode Ridder. Als ik me niet vergis, was dit in het jaar '59 of '60. Daarna kwamen er nog andere strips bij, zoals Suske en Wiske en Nero, waarvoor ik nog steeds grote bewondering koester. Ik tekende die figuren na en creëerde ik mijn eigen figuren, mijn eigen Nero, mijn eigen Rode Ridder... Op die manier leerde ik verschillende stijlen hanteren.

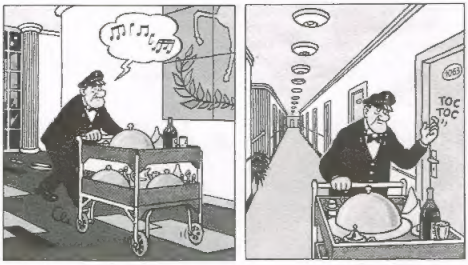

De reis naar Amerika

Enkele jaren later ontdekte ik de strips van Uitgeverij Dupuis: Robbedoes, Johan en Pierewiet, Baard en Kale, Steven Sterk... In die periode -ik was toen 15 à 16 jaar- schuimde ik regelmatig de redactie van Dupuis af, wat allicht tot grote ergernis van de hoofdredacteur leidde. Ik liet er mijn tekeningen zien die ik in diverse stijlen had gemaakt, maar werd steeds afgewimpeld. Ooit kreeg ik zelfs het verwijt te horen dat ik "rotzooi" maakte. Op den duur werkte dit zo ontmoedigend dat ik tussen mijn 17e en mijn 25e niets meer heb getekend. De muziek werd toen mijn tweede grote passie. Maar mijn liefde voor het beeldverhaal was zo sterk dat ik in 1980 de draad weer oppakte. Dit gebeurde met de strip Ridder Digest. Nou ja, strip... Het was een absurd ridderverhaal met aparte tekstblokken onder de tekeningen. Het verhaal handelde over een paladijn uit de tijd van Koning Arthur. Daar heb ik drie verhalen van 10 pagina's en een lang verhaal van 34 pagina's van getekend. Die korte verhalen werden gepubliceerd in het weekblad *Knack* (een Belgisch nieuwsmagazine). Maar toen beging ik een grote fout. Hoofdredacteur Karel Anthierens vroeg me om een langer verhaal van 34 pagina's te tekenen. Aangezien ik een slechte scenarist ben, werd het een flop. De reeks Ridder Digest stierf een stille dood. In het begin van '83 verscheen van mijn hand de strip Waspman. Het was een parodie op de Amerikaanse superheldenstrips (Spiderman, Batman...). Waspman bezat het onderlijf van een wesp en had de taak weduwen en wezen te beschermen.

Dat was uw eerste album?

De redelijk spannende avonturen van Dionies d'Oldenboom was het volgende project dat ik ter hand nam. Het eerste deel, *De gevallen baron*, werd door Uitgeverij Clumzy op de markt gebracht en verhaalde de lotgevallen en de erbarmelijkste figuur van het westelijke halfrond. (lacht) Dionies, die vervelende figuur dus, keert na een heldhaftige periode in het leger terug naar zijn geboortedorp. Daar wordt hij geconfronteerd met de dood van zijn moeder en de verregaande dronkenschap van zijn vader. Het verhaal bevat een open einde en is opgebouwd uit vele flash-backs. Met Dionies probeerde ik om een storend, zeer vervelend personage te scheppen. Voor het vervolg op deel één had Uitgeverij Clumzy onvoldoende interesse. Dionies d'Oldenboom kwam in de vergeethoek terecht.
Na dit project nam Patrick Vermeir, scenarist en medewerker van Jommeke, contact met mij op. Patrick wilde De Strangers in albumvorm gieten. De Strangers is een Antwerpse muziekgroep die parodieën maakt op bestaande liedjes. Ik liet de leden van De Strangers in het album *Het daverende paradijs* een fictief avontuur beleven. De *Gazet van Antwerpen* publiceerde dit verhaal en Uitgeverij De Dageraad gaf het uit. De verkoop van het album was slecht en ik besloot het bij dit album te houden. Hierna tekende ik de strip Kitty, die dagelijks in *De Gazet van Antwerpen* verscheen. Kitty was het meisje dat samen met haar robot enkele spannende avonturen beleefde. Het was eigenlijk een kinderstrip. Van deze serie is nooit een album verschenen. Ik hield er mee op omdat ik me teveel moest concentreren op Nino, dat in diezelfde tijd ontstond. Daarnaast heb ik nu ook nog mijn inktwerk voor het bakkersmannetje Kramikske van collega Jean-Pol.

Nino

speel ik Hergé!"

Anthony en Antoine de Clerck

In al uw verhalen staat de absurditeit centraal.

Ja, dat klopt. Ik heb me altijd aangetrokken gevoeld tot het absurdisme. Mijn doel was om in alle verhalen wat absurde grappen weer te geven. Maar zoals ik reeds zei ben ik een slechte scenarist. Het scenario vormt altijd het grootste probleem. Ik voel me nooit sterk genoeg om een volledig scenario uit te werken. Als scenarist moet je clichés gebruiken die al honderden keren gebruikt zijn in andere verhalen. Ik kan die drempel nooit overschrijden. Daarom ontbreekt mij de motivatie om scenario's te schrijven. Ik kan wel genoeg grappen verzinnen, maar geen compleet verhaal. En ik vind nog altijd dat er in ieder verhaal een rode draad aanwezig moet zijn. Het is dus niet voldoende om alleen maar grappen te vertellen.

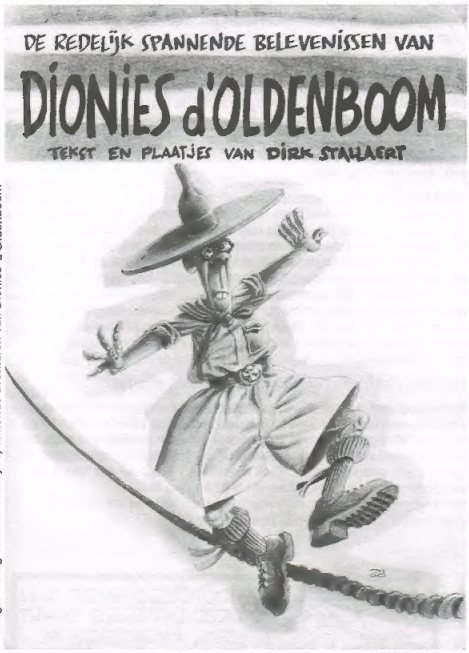

Omslagtekening voor *De redelijk spannende avonturen van Dionies d'Oldenboom*

Aan uw schetsen en tekeningen te zien, beheerst u verschillende stijlen. Is dit een voordeel?

Ik beschouw het niet als een voordeel. Ik geef toe dat ik diverse stijlen aan kan. Ik ben eigenlijk een imitator, maar dan wel een goeie. (lacht) Als ik Nino teken, speel ik Hergé. Ik speel in feite striptekenaar. Ik heb gewoon geen eigen stijl. Hec Leemans, de scenarist van Nino, noemde mij ooit een kameleon omdat ik alle stijlen aankan. Zelf vraag ik mij ook af waarom ik voortdurend van stijl verander. Ik heb de indruk dat wanneer ik iets Stallaertiaans in een tekening terugvind, ik dat automatisch afkeur. Ik wil altijd naar een voorbeeld werken. Een eigen stijl ontwikkelen is moeilijk, maar als ik voor een stijl zou moeten kiezen, dan kies ik toch voor een soort Hergé-stijl met een eigen touch.

Die Hergé-stijl is toch al duidelijk merkbaar in Nino?

Ja, maar die stijl is verdomd moeilijk! Ik wou het absoluut in die stijl doen. Het was niet zo dat Hec Leemans mij die heeft opgedrongen; het was een bewuste keuze. Het ziet er allemaal simpel en eenvoudig uit, maar dat is het zeker niet. De klare lijn vereist veel discipline: onder de ogenschijnlijk eenvoudige lijn zitten massa's potloodlijnen die naar het eindresultaat leiden. Wanneer je de

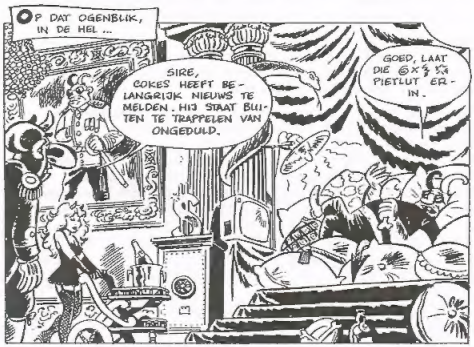
OP DAT OGENBLIK, IN DE HEL ...
SIRE, COKES HEEFT BELANGRIJK NIEUWS TE MELDEN. HIJ STAAT BUITEN TE TRAPPELEN VAN ONGEDULD.
GOED, LAAT DIE @%$!& PIETLUT ERIN.

potloodtekeningen van Hergé bekijkt, is dit zuiver realisme. Dit vormde een groot probleem. Nu voel ik pas het gemis van concrete scholing, vooral wat het realistisch tekenen betreft. Zelf heb ik nooit rechtstreeks figuren uit Kuifje-albums overgetekend. Vroeger was ik ook geen echte Hergé-fan omdat ik de stijl wat te stijf en te stroef vond. Later heb ik ingezien dat er meer in de tekenstijl van Hergé schuilde. Het heeft me enorm veel moeite en tijd gekost om die stijl te evenaren. Maar ik denk wel dat ik er voor een groot deel in geslaagd ben. Het is niet zo dat ik dit uit commercieel oogpunt heb gedaan, omdat Kuifje zo goed verkoopt.

Besteedt u veel tijd aan het maken van schetsen en voorstudies?

Absoluut. Je kunt je niet genoeg documenteren over een bepaald onderwerp. Voor Nino heb ik verschillende boekhandels bezocht om fotoboeken over Amerika te kopen. Ik heb ook enkele jaargangen van *Le patriote illustré*, een Belgisch-Frans tijdschrift uit die tijd, gekocht, evenals prentenboeken. De jaren '30 spreken me erg aan. Het was een heel bijzondere periode. Zo had je er de crach van Wall Street, de crisisjaren, de diversiteit van de lagen van de bevolking, de mafia-oorlog... Daarom zijn de jaren '30 uiterst geschikt voor de reeks Nino. Het nadeel is echter dat ik teveel schets. Ik ben een perfectionist en ik kan me geen fouten veroorloven. Soms maak ik een tekening wel 25 keer! Als ik een houding moet tekenen, maak ik eerst een vijftal studies. Daaruit selecteer ik dan de meest expressieve vorm. Maar meestal is die keuze zeer moeilijk. Net zoals ik niet uit verschillende stijlen kan kiezen, kan ik ook niet kiezen uit de verschillende houdingen. Dat komt waarschijnlijk door mijn drang naar professionalisme. Of moet ik perfectionisme zeggen?
Misschien is het ook een gebrek aan een goeie methode van werken. Ik gooi teveel tekeningen weg. Wanneer ik mijn afgedankte tekeningen opnieuw bekijk, weet ik soms überhaupt niet wat er

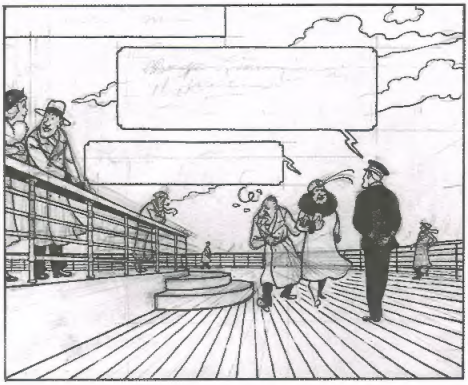

Uitgewerkte schets van *Nino*

verkeerd aan is. Het is monnikenwerk... Ik ben zeer streng voor mijzelf, maar door die strengheid lever ik dan ook kwaliteit af. Wat natuurlijk ook impliceert dat ik veel kwaliteitsproducten wegwerp. Het gebeurt soms dat ik voor Nino niets op papier krijg. Enfin, 3 à 4 platen per maand kun je onmogelijk veel noemen, niet?

Hec Leemans zei ooit in een interview in het weekblad Kuifje: "Ik ben zelfs zo enthousiast, dat ik van plan ben om met Dirk Stallaert andere projecten ter hand te nemen." Maar zelf heeft u ooit beweerd dat u een koele realtie hebt met Hec?

Die meningsverschillen met Hec zijn nu opgelost. Ik kan niet ontkennen dat er geen spanningen waren tussen Hec en mij. Een tijdje geleden was het nog erg twijfelachtig of er meerdere Nino-albums zouden verschijnen. Het is vaak moeilijk om met iemand samen te werken die al jaren in het vak zit. Hij heeft zo veel ervaring dat ik de indruk heb nog alles te moeten leren. Maar met Nino gaan we gewoon door. Een derde Nino-album komt er dus

De Turbo-hoeven

zeker, al is de verschijningsdatum nog niet bekend. Een logisch vervolg op de vorige albums is het niet, omdat Claudia, dochter van graaf Del Ponte Vecchio, niet zal meedoen. Het verhaal zal zich waarschijnlijk afspelen in het zuiden van Amerika. De mogelijkheid bestaat, en nu verraad ik al heel veel, dat sommige personages uit album één in album twee weer opduiken.

Komt hierdoor uw werk -het inkten van Kramikmske- voor Jean-Pol niet in het gedrang?

Nee, helemaal niet. Enkele jaren geleden heb ik bij hem gesolliciteerd omdat ik toen zonder tekenwerk zat. Het werk dat ik nu voor Jean-Pol doe is minder vermoeiend. Er zit veel routine in het werk, omdat de stijl van Jean-Pol al lang ontwikkeld is. Ik moet mijn eigen stijl, voor zover ik die heb, niet opdringen om Kramikske te veranderen. Mijn taak bestaat erin om de pagina's te inkten en om wat achtergrond te tekenen. De laatste tijd krijg ik wel meer speelruimte om zelf wat dialogen te verzinnen. Jean-Pol is een uiterst fijne collega en ik zou hem niet in de steek kunnen laten. Al speelt het financiële aspect ook een rol.

U heeft een strip getekend over Eddy Wally, de zingende marktkramer. Was het niet te gemakkelijk om een strip te maken van iemand die toch al als de pispaal van België beschouwd wordt?

In zekere zin wel. De manager van Eddy Wally had me een scenario (*De Turbo-koeien*) bezorgd. Het scenario was echter bar slecht, zodat ik het volledig bewerkt heb. Achteraf bleek die man de manager van Eddy Wally niet te zijn. Het album *De Turbo-koeien* werd daarom niet uitgegeven.
Ik heb er lang over getwijfeld of ik een strip over Eddy Wally zou maken. Het was gemakkelijk om die strip te maken. De tekeningen waren veel schetsmatiger en vereisten weinig detaillering. Waarom zou ik het me zelf niet eens gemakkelijk maken?
Het was wel zo dat ik ergens in mijn achterhoofd een commercieel belletje hoorde rinkelen en dacht dat dit wel eens kunnen verkopen. Maar het feit alleen dat er nooit een album gepubliceerd is, bewijst al veel van mijn commerciële talenten. Ik kan mezelf niet verkopen. Ik heb iemand nodig, een soort manager die volledig achter me staat. Iemand die contacten kan leggen met uitgevers want op dat gebied sta ik nergens. Maar zo iemand kan ik nu onmogelijk betalen. Van strips tekenen wordt je echt niet rijk. Ik kan er wel van leven, maar het houdt niet over. Maar als medewerker van *ZozoLala* waarschijnlijk ook niet. (lacht)

Spreek maar, vriend!

Zo heb ik het tweede Nino-verhaal De prinses van Manhattan volledig zelf ingekleurd. Dit heeft me wel drie maanden gekost waarvoor ik niet betaald werd.

Naast Hergé en Morris is Marc Sleen één van uw grote voorbeelden. Sleen zoekt een opvolger. Stel dat hij u vraagt om de serie Nero voort te zetten. Zou u dit accepteren?

Indien Marc Sleen mij vraagt om Nero over te nemen, zou ik geen moment aarzelen. Ik denk wel dat ik die stijl aankan. Iemand van de Standaard Uitgeverij beweerde ooit dat hij mij als mogelijke kandidaat zag voor de overname van de Nero-strip. Maar mijn grootste probleem zou natuurlijk het verzinnen van goede scenario's zijn. Het is eerder een nostalgisch verlangen; ik heb een grote voorliefde voor oude krantestrips.
Als ik Nero zou voortzetten zou dit zeker mijn naam ten goede komen. Maar het ligt niet in de bedoeling populair te worden. Ik moet er zelfs niet aan denken! Of zoals ze in het Engels zeggen: *keep on low profile.*

Wat zijn uw concrete plannen voor de nabije toekomst?

Er zijn nog veel dingen die ik graag zou willen doen. Ik bewaar in mijn lade een map met ideeën, alhoewel die nog aan de summiere kant zijn. Mijn grote wens is nog steeds om een realistische strip te maken die bol staat van de absurditeit, want dan krijg je door het contrast een prachtig effect. Ook koester ik de droom om nog eens een ridderstrip te maken. Maar dit blijft nu nog louter toekomstmuziek, want ik heb voorlopig mijn handen vol met het inkten van Kramikske en het tekenen van Nino!

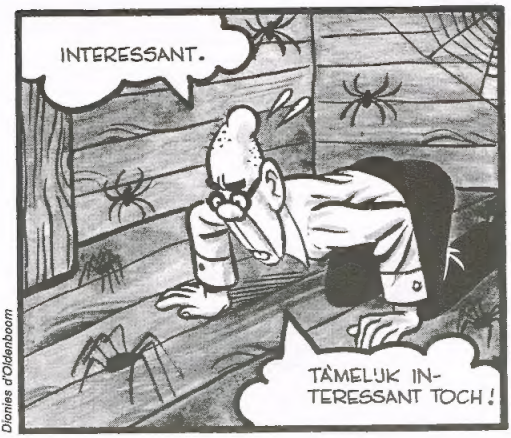

Dionies d'Oldenboom

KOP
POTEN
ACHTERLIJF
POOTAFDRUK
(100/1)
HOOFDBEZIGHEID VAN DEZE DIERTJES IS HET ZGN. « KRIOELEN ». DIE NEIGING KOMT ECHTER ALLEEN MAAR VOOR WANNEER ZE ZICH IN GROTEN GETALE BIJEEN BEVINDEN. PROEFONDERVINDELIJK STELLEN WE VAST DAT DE IN AFZONDERING GEPLAATSTE VETTE SPIN DE NEIGING HETZU ONDERDRUKT, HETZU TE ENEN MALE MIST.

ADVERTENTIE

De Logokwiz

De decembermaand. Volgens sommigen zeer gezellig, volgens velen een worsteling om ieder jaar weer door te komen. Verplichte familiebezoekjes, John Lennon op de radio en voor de 16e keer Ginger Rogers en Fred Astaire op t.v.. Bedenkelijke hoogtepunten van wat toch 'fijne dagen' zouden moeten zijn. Vandaar dat de redactie van jullie lijfblad dit jaar besloten heeft eens extra haar best te doen om de verveling te verdrijven. Gezien het grote succes van het stryptogram -vooral in vakantieperiodes- besloten we het opnieuw te zoeken in enige stimulering van de grijze cellen. De redactie kroop dus rond de tafel en na kwam na enkele verhitte avonden met het volgende idee: de logokwiz! Hoe werkt het? Uitstekend, en wel als volgt: Op de middenpagina's zie je hoe onze medewerker op locatie, na een dagje uitsloven in de jungle, tot de ontdekking van een Indiaanse schildering komt. De schildering bestaat uit drie ringen van in totaal 49 afbeeldingen. Elke afbeelding is een bestaand logo uit een stripalbum of -reeks. Wij willen van jullie weten uit welke reeks en welk album elk logo afkomstig is. Klinkt makkelijk, maar vergis je niet. De eerste testpersonen hebben hun tanden al lelijk stukgebeten. We schatten hem zelfs zo moeilijk in, dat we een plaatsje in Madame Tussaud overwegen, voor degene die 49 juiste antwoorden geeft. In andere woorden: de prijzen zullen uitgedeeld worden aan de mensen met de *meeste* goede oplossingen. De prijzen die wij ter beschikking stellen (dus *zonder* sponsoring van de plaatselijke middenstand), zijn één van de laatste exemplaren van *Lichtspel* (Muñoz en Sampayo) voor de winnaar, en twee exemplaren van *De Overlevende* (Krigstein) voor de tweede en derde plaats. En wie weet, geven we ook nog een gratis jaarabonnement weg, aan iemand die zich op een andere manier in de kijker weet te werken. Dus ook als je zeker weet dat je niet bij de eerste drie zult horen, loont het de moeite om mee te doen.

Vergeet bij het uitwerken van je oplossing niet de nummering te gebruiken die hier onderaan de pagina staat en zorg ervoor dat je hem uiterlijk **1 februari** opgestuurd hebt. Rest ons niets anders meer dan jullie veel succes te wensen!

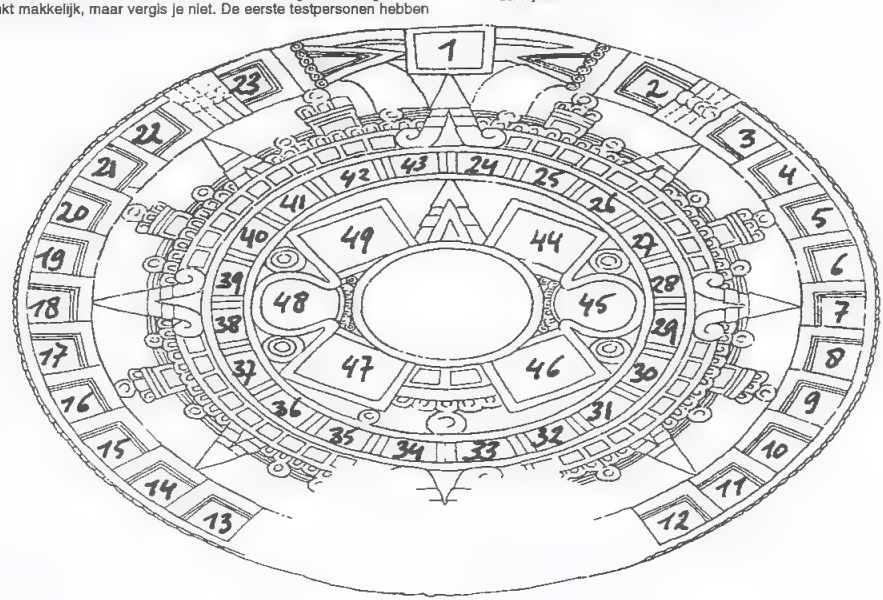

Inktvis Produktie

Jubileum Lezersenquête

Uitgeverijen

Jullie hadden 'em nog te goed en hier is 'ie dan: het laatste deel van de jubileumenquête. We vroegen naar jullie oordeel over het werk dat door uitgeverijen geleverd wordt. Over het algemeen bleken jullie redelijk tevreden te zijn. Hieronder volgt een overzicht van de resultaten. Vervolgens kijken we wie er uiteindelijk een pluim heeft verdiend of op de vingers getikt moet worden en naar aanleiding daarvan, hebben we de meest eruitspringende uitgeverijen eens opgebeld. Bij alle antwoorden zijn eerst percentages en daarna absolute aantallen vermeld. We hebben de antwoorden opgedeeld in 'ja', 'nee', 'redelijk/varieert' (R/V) en -indien significant- 'niet ingevuld' (X). Indien de Nederlandse en Belgische antwoorden (vrijwel) overeenkwamen, hebben we ze samengevoegd en alleen de totalen vermeld. Alleen bij duidelijke verschillen hebben we ze opgesplitst. Er waren 45 Belgische inzendingen en 141 Nederlandse op een totaal van 186 inzendingen.

De eerste vraag was misschien wel de meest essentiële: zijn jullie tevreden met het aanbod? Hier viel al meteen de eerste schifting te constateren. Een gering verschil, maar toch.

Ben je tevreden over het aanbod?

	Totaal		Nederland		België	
Ja	52,1	(97)	54,6	(77)	44,4	(20)
Nee	26,9	(50)	24,8	(35)	33,3	(15)
R/V	19,9	(37)	19,1	(27)	22,2	(10)

In Nederland blijkt men dus iets tevredener te zijn met het aanbod. Het kan zijn dat dit komt doordat de Belgen meer Franstalig werk onder ogen krijgen en daardoor beter weten wat ze moeten missen. Maar ook de Nederlanders zijn er niet geheel tevreden over. Zelfs Casterman, vroeger toch bekend om het feit dat ze altijd veel, goed en vooral ook vernieuwend Frans werk op de markt brachten, zakt de laatste tijd in. Het verdwijnen van Word Vervolgdt is daar slechts een voorbeeld van. Waarom laat Casterman verstek gaan? "Er verschijnt zoveel de laatste tijd, dat het moeilijk wordt om de verkoop op peil te houden. We hebben daarom besloten om het zwaartepunt te verschuiven naar de jeugd- en familiestrips. Tegelijkertijd zijn we over de hele linie kritischer geworden met wat we uitgeven. Voor het volwassenenfonds betekent dat, dat we alleen nog maar Frans werk uitgeven wat in (A Suivre) is

casterman

voorgepubliceerd en daar zijn commerciële waarde heeft bewezen." Aldus Marc Jongbloet van uitgeverij Casterman. Mat Schifferstein van Uitgeverij Sherpa zwaait gelukkig nog wel een idealistische scepter. "Wij willen boeken op de markt brengen waarvan wij vinden dat ze er gewoon moeten zijn. Er kan geen sprake zijn van een stripkultuur als auteurs als bijvoorbeeld Muñoz en Sampayo, Van der Meij en Krigstein niet vertegenwoordigd zijn. De markt voor dit soort boeken is alleen heel klein en niemand wil er zijn vingers aan branden. Dat is de reden waarom wij er uiteindelijk mee begonnen zijn." Toch zijn veel mensen tevreden met pioniers als Arboris en het uit Blitz en Farao herrezen Oranje. Zo komen we aan een kleine meerderheid die tevreden is over het aanbod.
Het eerste grote verschil tussen Nederlanders en Belgen komt naar voren als we kijken naar de voorkeur voor harde of slappe kaften:

Koop je liever albums met harde of slappe kaften?

	Totaal		Nederland		België	
Harde	43,5	(81)	48,0	(68)	29,0	(13)
Slappe	38,7	(72)	35,0	(49)	51,0	(23)
R/V	17,7	(33)	17,0	(24)	20,0	(9)

Daar waar de Belgische lezer liever een slappe kaft heeft, daar koopt de Nederlandse lezer het liefst een harde kaft. Duurzaamheid geeft hier de doorslag. De mensen die voor een slappe kaft kiezen, doen dit onder andere omdat het minder ruimte inneemt, maar vooral omdat een slappe kaft veel goedkoper is. Dit laatste zorgt ervoor, dat het verschil tussen Belgische en Nederlandse lezers, bij de tevredenheid over het prijsniveau weer terug komt.

Ben je tevreden over het prijsniveau?

	Totaal		Nederland		België	
Ja	25,3	(47)	27,0	(38)	20,0	(9)
Nee	47,8	(89)	44,0	(62)	60,0	(27)
R/V	24,2	(45)	26,2	(37)	17,8	(8)

De keuze voor een bepaalde uitvoering heeft dus wel degelijk te maken met de prijs. Vandaar ook dat mensen verbolgen zijn over recente prijsstijgingen. Met name over albums die duurder zijn dan de middenmoot en dit schijnbaar niet rechtvaardigen. Ook hier wordt uitgeverij Sherpa genoemd, voor haar dure zwart-wit albums. Wij vroegen Mat Schifferstein opnieuw om enige opheldering. "Onze albums te duur? Ja, wat wil je. De markt voor onze albums is nou

SHERPA

eenmaal erg klein. De oplages zijn dus laag en de prijzen hoog. Sommige mensen denken dat wij grove winst maken, maar dat is absoluut niet het geval. We proberen alle albums zo goedkoop mogelijk te maken, zonder echter afbreuk te doen aan de kwaliteit. We betalen geen royalties en veruit de meeste vertalingen en letteringen doen we zelf en ondanks dat moeten we op sommige albums zelfs toeleggen. Om het risico te beperken geven we daarom ook van bijna elk album een luxe versie uit." Geen goudmijn dus.

Samber, een goed voorbeeld van slechte lettering

Het aanbod is bekeken en de strips zijn gekocht; over naar het binnenwerk. Allereerst de lettering. Veel mensen beseffen het vaak niet, maar de lettering is van invloed op hoe een plaatje en zelfs een pagina "oogt". Dit is niet alleen het geval bij tekst die zonder balloon geïntegreerd wordt in de tekening, maar net zo goed voor de tekst in balloons (zie *Hardboiled* van Oranje en *Hardgekookt* in ZozoLala 56 voor een overtuigend bewijs). Waren jullie tevreden over de lettering?

Ben je tevreden over de lettering?

	Totaal	
Ja	66,0	(123)
Nee	4,3	(8)
R/V	24,7	(46)

De meesten van jullie hebben er blijkbaar geen problemen mee. Doch de meeste mensen die 'ja' zeggen, blijken meestal snel tevreden te zijn: "Als ik het kan lezen is het goed". De mensen die 'nee' zeggen of 'het varieert' nemen geen genoegen met leesbaarheid alleen. Zij storen zich aan lelijke lettering (typeletters!) en spelfouten. De uitgeverijen die het het zwaarst te verduren krijgen, zijn Gléñat en Oranje. *Samber* werd in deze context zelfs nog een aantal malen met name genoemd. Maar het was niet

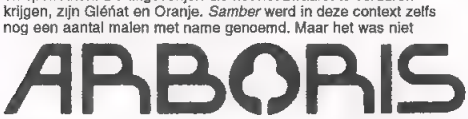

allemaal rampspoed en ellende, want eveneens met name genoemd werd Frits Jonker, vooral voor zijn uitstekende lettering van het werk van Moebius. Het kan dus wel! Waarom lukt het Oranje dan niet? Piet de Smijter: "We hebben als vaste letteraar Leen Balcaen, dus je kan niet zomaar een ander inzetten. Toch moet ik zeggen dat we bezig zijn om het ietsje aan te passen. Het is inmiddels al iets minder extreem dan voorheen. We hebben overigens al eens geprobeerd om te letteren via de computer. We hadden daarvoor een handschrift in de computer gezet, maar dat werd niks. Het zag er veel te stijf uit."
Belangrijker nog dan de lettering is natuurlijk de vertaling. Een (serieus) album valt of staat met het scenario en dat betekent, dat er veel van de vertaling afhangt. Bij de beoordeling van vertaalwerk duiken echter twee problemen op. Ten eerste is meestal de oorspronkelijke tekst nodig om sowieso een oordeel te kunnen vellen. Veel mensen die de oorspronkelijke tekst niet kennen, voelen zich daardoor niet bevoegd om over de vertaling te oordelen. Ten tweede is de woordkeus bij vertalen erg subjectief. De één vindt het te letterlijk vertaald, de ander vindt het niet letterlijk genoeg, een derde vind het te Vlaams en een vierde weer te Nederlands. Deze moeilijkheden hadden hun neerslag op de antwoorden:

Ben je tevreden over de vertaling?

	Totaal	
Ja	27,4	(51)
Nee	17,2	(32)
R/V	32,8	(61)
X	22,6	(42)

Maar liefst 22,6 procent heeft hier geen mening over en de rest kan het niet goed eens worden. Negatieve kritiek werd vooral weer geuit richting naar Gléñat en Oranje. Piet de Smijter: "Het probleem met de vertalingen is een gevolg van de erfenis van Blitz en Farao. Zij

hadden een viertal vertalers, die allen hun eigen series hadden en dus niet zomaar vervangen konden worden. Dat is inmiddels opgelost. Een heel ander probleem is de afweging tussen het Nederlands en het Vlaams. We zijn nou eenmaal een Belgische uitgeverij en willen daarom niet klakkeloos kiezen voor het Nederlands. Je moet dus een evenwicht proberen te vinden tussen het Nederlands en het Vlaams." Kortom: vertaalwerk blijft subjectief en zal daarom altijd wel een onderwerp van discussie blijven.
Van de 'software' naar de 'hardware', beginnend met de kwaliteit van het papier. Dit blijkt te ontaarden in een gevecht over de keus tussen glimmend en mat papier. Bij het gebruik van glimmend papier worden de kleuren dieper en komen beter tot hun recht. Nadeel is echter, dat het licht op de pagina's reflecteert en zo het lezen hindert. Een euvel dat mat papier niet kent, maar dat staat weer niet zulke mooie kleuren toe. Beide kampen staan lijnrecht tegenover elkaar. De aanhangers van mat papier zijn echter wel veruit in de minderheid. De algemene waardering is als volgt:

Ben je tevreden over de kwaliteit van het papier?

	Totaal	
Ja	65,1	(121)
Nee	6,5	(12)
R/V	22,6	(11)

Een hoge mate van tevredenheid dus, ondanks de twist. Ook hierbij werd Oranje veel genoemd, maar dan in positieve zin. Naast kritiek op het glimmende of matte karakter van het papier, werd er ook nog geklaagd over doorschijnend papier. Iets wat natuurlijk unaniem werd afgekeurd.
Ook over het drukwerk waren weinig klachten. De enige kritiek die hier en daar nog wel te horen was, is het "buiten de kaders drukken". Dit gebeurt inderdaad vrij geregeld. Als een van de vier drukgangen (rood, geel, blauw of zwart) niet recht op de anderen gedrukt wordt, dan krijg je wazige en verkeerde kleuren. Vooral vloeiend verlopende kleuren hebben hier veel onder te lijden. Toch mag gezegd worden dat jullie ook over het drukwerk ruim tevreden waren.

Ben je tevreden over het drukwerk?

	Totaal	
Ja	65,6	(122)
Nee	5,9	(4)
R/V	3,8	(7)

Als laatste bekijken we de afwerking, in dit geval het lijmwerk. Hier duikt het fenomeen van de te hard opdrogende lijm op. Hierdoor buigt de lijm niet mee, maar breekt bij het openen van het album, waardoor je een losbladig geheel overhoudt. Aangezien vrijwel iedere uitgeverij wel eens verkeerde lijm gebruikt, zijn de resultaten weinig rooskleurig.

Arboris scoorde hoog in slecht lijmwerk

Ben je tevreden over het lijmen?

	Totaal	
Ja	33,3	(62)
Nee	38,2	(71)
R/V	24,7	(46)

De groep die ontevreden is, maakt bijna veertig procent uit en is daarmee tevens de grootste groep. Arboris stal bij deze vraag duidelijk de show en daarom vroegen wij Hans Boom of er een reden was voor het erbarmelijke lijmwerk. "Vroeger lijmden we de albums verkeerd. Ten eerste lijmden we alleen de zijkanten, dat is op zich al een kwalitatief mindere methode. Ten tweede was het papier dat we gebruikten te glad om te lijmen. En ten derde droogde de lijm ook nog eens te hard op. We hebben nog gedacht aan het innaaien van katernen, maar dat zou twee gulden per album meer kosten. Sinds ruim een jaar doen we dat overigens wel bij de albums met harde kaft." Hoe het ook zij, duidelijk is in ieder geval, dat de uitgeverijen meer aandacht aan het lijmwerk moeten

besteden.
De laatste vraag en het laatste antwoord. Tijd dus, om de balans op te maken. Welke uitgever verdient een pluim en wie zou er op de vingers getikt moeten worden? Ook hier weer verschil tussen de Nederlandse en de Belgische lezers, zij het slechts met mate.

Wie moet er op de vingers getikt worden?

	Totaal		Nederland		België	
Oranje	18,8	(35)	19,0	(27)	17,8	(8)
Lombard	10,2	(19)	9,9	(14)	11,1	(5)
Glénat	7,0	(13)	5,0	(7)	13,3	(6)
Arboris	4,8	(9)	5,0	(7)	4,4	(2)
Big Balloon	4,3	(8)	3,5	(5)	4,4	(2)

Oranje gaat hier duidelijk aan kop. Belangrijkste oorzaken zijn de vertalingen, de letteringen, de prijs en de ondoorzichtige collecties.

Wie verdient er een pluim?

	Totaal		Nederland		België	
Casterman	17,7	(33)	18,4	(26)	15,6	(7)
Sherpa	12,4	(23)	11,3	(16)	15,6	(7)
Oranje	11,8	(22)	8,5	(12)	22,2	(10)
Arboris	7,5	(14)	9,9	(14)	8,9	(4)
Dupuis	5,4	(10)	7,1	(10)	6,7	(3)

Wat betreft de totaalscore, staat Casterman hier bovenaan. Ondanks de renovatie van haar fonds wordt Casterman dus nog altijd hoog aangeslagen. We vroegen Marc Jongbloet om een reactie. "Een eerste plaats? Ongelooflijk! Waarschijnlijk komt dat

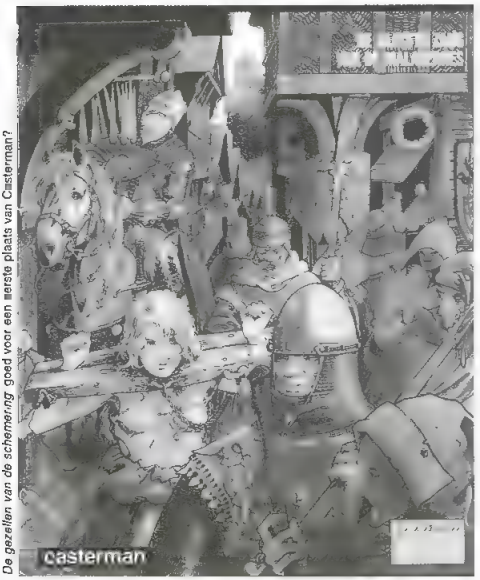

De gezellen van de schemering goed voor een eerste plaats van Casterman?

door *De gezellen van de schemering* van Bourgeon. Of het strippubliek is heel groot, óf het overstijgt het strippubliek, maar hoe het ook zij, feit is dat het een absolute bestseller is. We zitten inmiddels al aan de vierde druk." Bij Casterman is men dus enthousiast. Hoe zit dat bij Oranje? Ze staat dan wel bovenaan om op de vingers getikt te worden, maar staat ook op de derde plaats voor een pluim. Kan Piet de Smijter hier een verklaring voor geven? "Waarschijnlijk is het zo dat de mensen die ons een pluim geven, echte liefhebbers zijn. Die waarderen wat je doet en het werk dat je uitgeeft, maar zijn tegelijkertijd zeer kritisch. Dat is natuurlijk niet onlogisch. Een stripboek kost veel geld, zeker als het een harde kaft heeft. Daar wil je natuurlijk ook kwaliteit voor terugkrijgen. Al met al valt het niet tegen. We beginnen nu de erfenis van Blitz en Farao achter ons te laten en proberen te schaven aan een nieuw imago.

Dat dat niet in een keer zijn vruchten afwerpt is begrijpelijk." Een opmerkelijke tweede positie in de strijd om een pluim, wordt ingenomen door Sherpa. Een jonge ster aan het firmament, die het zichzelf bovendien niet gemakkelijk maakt met haar albumkeuze. Mat Schifferstein: "Niet slecht. Dat hebben we ongetwijfeld te danken aan het feit, dat diegenen die de enquête insturen serieus met strips bezig zijn. Van die mensen moeten wij het nou eenmaal hebben. Indien alle lezers hun stem hadden uitgebracht waren we waarschijnlijk lang zo hoog niet geëindigd." Was dit nou pessimisme, realisme of een pluim voor alle inzenders? Laten we het op het laatste houden.

Dit was het dan wat betreft de enquête. Als toetje hebben we besloten om de door ons benaderde uitgeverijen, naast alle kritiek en schouderklopjes, ook nog de vraag voor te leggen hoe het er met de Nederlandstalige stripwereld voor staat. De volgende antwoorden kwamen ons ter ore:

Oranje

"We denken niet dat het zo slecht gaat met de stripwereld als velen beweren. Er zijn problemen, dat is waar, maar dat wil niet zeggen dat er geen groeimogelijkheden meer zijn. De huidige markt staat onder druk door het grote aantal titels. We zijn dan ook voorzichtig bezig om het aantal boeken dat we per jaar uitgeven terug te brengen. We zijn strenger geworden met de kwaliteitseisen. Ook proberen we de vele collecties wat terug te dringen. Zo zullen bijvoorbeeld de Collectie Delta en Collectie Kronieken verdwijnen net als, fonds van Farao. Die zijn commercieel gezien niet interessant genoeg. Aan de andere kant hebben we ook twee nieuwe collecties: Fantasy en Savanne."

Casterman

"Er verschijnt op het moment erg veel en dat zorgt voor een stagnatie van de omzet. We zijn dus een stuk kritischer geworden wat betreft de volwassenenstrips die we uitgeven en we zijn ons gaan richten op jeugd- en familiestrips. Om de omzet te garanderen proberen we ook het aantal titels op te voeren. Het belangrijkste is echter om een nieuw publiek aan te boren en te zorgen voor een aantal nieuwe goedlopende reeksen. We hebben nieuwe coryfeeën nodig.
We hebben plannen om iets te proberen met strips en muziek. Het blijkt dat de hobby's strips en muziek veel met elkaar te maken hebben, dat de doelgroepen elkaar voor een belangrijk deel overlappen.
Ik zou trouwens eens willen zien dat uitgeverijen eens samen zouden gaan werken om een nieuw publiek aan te trekken. Ik denk daarbij aan gezamenlijke verzorgde promotie via krant, radio of t.v."

Sherpa

"Er is veel minder variatie dan tien jaar geleden. Toen werd alles uitgegeven en verkocht het nog ook. Tegenwoordig zie je dat alle bijzondere dingen aan het verdwijnen zijn. Het verbaast mij eerlijk gezegd. Ik kan mij namelijk niet voorstellen dat je na lezing van 500 à 1000 strips nog steeds geïnteresseerd bent in deel 23 van een willekeurige reeks. Toch blijkt het zo te werken. Het zal ongetwijfeld weer met geld te maken hebben. Liever dan één album van vijfentwintig gulden koopt men er drie van acht gulden. Sommige lezers komen er pas te laat achter dat er veel interessantere dingen te koop zijn. Een goede remedie lijkt me daarom veel lezen: op die manier is men eerder moe van al het standaard seriewerk.
De lage omzet komt ook door een te klein publiek. Veel mensen weten helemaal niet dat er strips voor volwassenen bestaan. Strips zouden daarom beter geïntegreerd moeten zijn in het boeken- of tijdschriftencircuit en zouden bovendien in de krant gerecenseerd moeten worden, net zoals boeken."

Arboris

"Commercieel gezien is Nederland tamelijk stabiel. Strips zijn bovendien nergens zo goedkoop als in Nederland, dus wat dat betreft heeft zeker de klant niet te klagen. De oplages zijn de laatste tijd echter lager geworden. Vergeleken met een jaar of drie geleden scheelt het toch al snel tien tot twintig procent. Nieuwe boeken hebben het veel moeilijker dan vroeger. Wij zijn daarom ook een stuk voorzichtiger geworden. Als een nieuwe serie na één of twee nummers niet is aangeslagen dan stoppen we er mee.
Er komen te weinig nieuwe lezers bij. Er zijn te weinig nieuwe talenten en uitgevers spelen steeds meer op zeker. Toch schijnt het in Frankrijk al weer beter te gaan, dus wie weet..."

Dit artikel is gemaakt door Mike Leenders en Sigge Stegeman. De interviews stammen van begin dit jaar en zijn afgenomen met Hans Boom (Arboris), Marc Jongbloet (Casterman), Piet de Smijter (Oranje) en Mat Schifferstein (Sherpa)

HET LAATSTE ORDEEL

Woogee 1: Een schijnwereld (Benn)

De Verenigde Staten van Amerika in de jaren '20 en '30 (en dan met name New York en Hollywood) zijn al decennia lang een favoriet onderwerp voor boeken, speelfilms en strips. *Woogee: Een schijnwereld* is ook zo'n strip. Woogee is een zestienjarig jochie dat er alleen voor staat, zich onderaan de maatschappelijke ladder bevindt en toch probeert om zijn American dream te verwezenlijken. Hij wil namelijk een baan vinden in een van de grote filmstudio's van Hollywood. Woogee raakt ongewild betrokken bij een duister zaakje en om niet zelf in de cel te belanden, moet hij meewerken aan het politie-onderzoek. Hij krijgt echter hulp van een inspecteur die er onconventionele methodes op na houdt en uiteindelijk niet helemaal zuiver op de graat blijkt te zijn. Zoals het hoort in dit soort strips loopt het uiteindelijk allemaal goed af en mag Wogee zich zelfs medewerker van de Paramount Studios noemen.
Een schijnwereld staat dus stijf van de clichés. Door de luchtige toon waarop het verhaal wordt verteld, stoort dat echter niet. De koper van een strip als deze zal waarschijnlijk ook niet anders verwachten. *Een schijnwereld* is geen hoogvlieger, maar wil dat ook niet zijn. Het wil niet meer dan een uurtje ontspanning bieden met een vlot en grappig verhaal. In die opzet is het prima geslaagd.
De zwierige penseelstreken waarmee André Benn zijn tekeningen opbouwt combineren goed met de vlotte stijl van het verhaal. Benn besteedt veel aandacht aan de diverse lokaties en ook dat past bij het karakter van een strip als *Woogee*. Op enkele foutjes na (zo betwijfel ik of er in New York Renault-vrachtwagens rond reden en lijkt een uithangbord met de firmanaam "Shit!" -en dat nog wel op de cover!- mij ook sterk) schetst Benn een mooi beeld van overbekende plekjes uit het vooroorlogse Amerika. Dankzij het feit dat Dargaud haar strips nu eindelijk op fatsoenlijk papier drukt, komen die tekeningen nog goed uit ook. Benn komt er wel. *(Paul)*
Uitgeverij Dargaud; ƒ 9,95; 56 pl.; kleur

Benn

Amen (Gnoe)

"Laat ik het kort houden: spoor 'm op die Jezus en maak 'm koud... schiet iedereen overhoop als het moet... het doel heiligt de middelen..." "Amen" is hierop het antwoord dat spreekt uit het tegenwoordig massaal aangehangen geloof in het gezonde eigenbelang. God is nu al lang vergeten, maar Jezus leeft! Om precies te zijn komt de zoon van de Vader op een dag uit een vuilnisbak in een McDonald's gekropen. De McDonald's gaat in vlammen op en Jezus wordt gearresteerd. Terwijl-ie enkel lekker een shaggie wilde draaien. Neuken lijkt hem trouwens ook wel gaaf. Een hele reeks verwikkelingen volgt, om uiteindelijk een einde te maken aan Jezus' lijdensweg door de hedendaagse maatschappij. Met *Amen* levert Gnoe een van de origineelste en grappigste (amateur)strips van de laatste tijd af. Verscheidene sterke types als de onverbiddelijke maar ook zielige politieman Anton, de mafioso van het Vaticaan, een kleurrijke groep *drop outs* en vooral ook Jezus zelf werken even sterk op de lachspieren als op het gemoed. Hun verhaal wordt met ogenschijnlijk gemak verteld, in sterk aan het werk van Édika herinnerende, heldere zwart-wit beelden, ondersteund door een grijstoon. Verpakt in niet mis te verstane, hilarische en soms ook keiharde grappen verkondigt Gnoe de Boodschap luid en duidelijk. Tegenover die humor staan warme, gevoelige passages die dat indirekt ook doen, maar tegelijkertijd al te erge drammerigheid voorkomen. Al met al is *Amen* een strip met een kloppend hart op de juiste plaats, die het verdient een groot publiek te vinden. Geheel in stijl op kringlooppapier gedrukt en geniet, valt *Amen* voor rond vijf en een halve gulden in de alternatieve boekwinkels te vinden. Mocht je die niet weten te vinden en ook in je stripwinkel niets vinden, kun je altijd nog o.v.v. van *Amen*-strip en je eigen adres een kaartje naar Smak, Oudegracht 65, 3511 AD, Utrecht sturen. Doen! *(Toon)*

Gnoe

Dr. Molotow 1: De val van Camp (Ruijters)

In nummer 63 meldden we dat Marcel Ruijters in Haarlem de beurs voor het meestveelbelovende Nederlandse talent in de wacht had gesleept vanwege zijn "eigenzinnige artistieke prestaties en zijn onuitputtelijke energie en vaardigheid". Marcel Ruijters "tekent dan weer rauw dan weer speels", aldus de jury.
Voor *Dr. Molotow* heeft hij zijn voor de eerste gekozen: een rauwe stijl. Een voor de hand liggende keuze, gezien het *Mad Max*-thema van het album. En hoewel het technisch niet altijd perfect is en plaatjes en bladzijden vaak erg vol zitten, heeft Marcel Ruijters toch voor een verdienstelijk debuut gezorgd. Het energieke en schatsmatige karakter van de tekeningen zorgen immers voor de juiste en drukken de onvolkomenheden naar de achtergrond.
Qua verhaal is *Dr. Molotow* minder verrassend, hoewel niet slecht. De wereld is gehuld in een lappendeken van oorlogen en vetes. Dr. Molotow leeft samen met zijn gemuteerde trawanten in een woestijn, buiten het oorlogsgewoel en houdt zich daar in leven met legale en minder legale praktijken. De zaken verlopen relatief rustig, totdat hij een zekere kolonel Camp moet opereren, die aan een bizarre en extreme vorm van vetzucht lijdt. Door toeval ontdekken zijn volgelingen de blijkbaar magische oorzaak van deze 'ziekte'. Dr. Molotow blijkt gebruikt te zijn in een vete tussen twee groeperingen, en hij besluit zich erin te mengen om duidelijk te maken dat hij daar niet van gediend is.
Ruijters doorspekt zijn Mad Max-wereld met magische elementen en intrigerende personages. Personages die door hem snel en kundig geschetst worden, maar die te groot in aantal zijn, om in een album genoeg diepte te krijgen. Zelfds Dr. Molotow blijft hierdoor nog een wat vaag figuur. Toch is het al met al een redelijk debuut, dat zeker een vervolg verdient. *(Sigge)*
Uitgeverij Monguzzi; ƒ9,95; 45 pl. zw-w.

Ruijters

De tijdhandelaar 1: Het tribunaal (Chayé/Corbeyran)

Met *De kinderen van de wind* stond François Bourgeon begin jaren '80 aan de basis van een trend. In tegenstelling tot series als *Alex* en *Vasco*, die zich in de eerste plaats op een jeugdig publiek richtten, wilde Bourgeon met zijn historische strip een volwassen publiek aanspreken. Hij deed dat door onder andere uitdrukkelijk aandacht te besteden aan de toenmalige machtsverhoudingen en sociale misstanden en door in het verhaal zijn visie te verwerken over thema's als politiek en religie. Het belangrijkste onderscheid met historische jeugdstrips was echter, dat Bourgeon een breed scala van mensen van vlees en bloed in het leven wist te roepen. Mensen, met elk hun eigen opvattingen, motivaties en achtergrond, die zich als volwassenen gedroegen en door hun levensechtheid de lezer wisten te overtuigen. Sinds *De kinderen van de wind* heeft de historische strip voor volwassenen een grote vlucht genomen. Dat heeft schitterende series opgeleverd, zoals *De 7 levens van de sperwer* en *Samber*.

ZE VERKOPEN DE DAG ZE VERKOPEN DE NACHT MAAR IS DE DAG NIET HET LICHT, IS DE NACHT NIET DE RUST? DE ZONDAARS VERKOPEN DUS LICHT EN RUST!
...DAN OOK NIET MEER DAN RECHTVAARDIG DAT ZIJ IN ALLE EEUWIGHEID GEEN RUST EN GEEN LICHT ZULLEN KENNEN EN VOOR EEUWIG ZULLEN BOETEN IN DE HEL.
IK HANDEL IN TEXTIEL, HOREN JULLIE MIJ?!
TEXTIEL!

Chayé

De populariteit van het genre trekt echter ook mindere goden aan. Chayé en Chobeyran vallen helaas in deze laatste categorie. Niks geen karaktertekening, niks geen maatschappijschets. Laat staan een visie. In *De tijdhandelaar* gebruiken zij de Middeleeuwen slechts als decor om een simpel avonturenverhaal te vertellen over een jonge Italiaanse vrijbuiter, die niet vies is van wat illegale wapenhandel om de magere inkomsten uit zijn textielverkopen mee aan te vullen. Deze Dino Spolete begaat achter een vergissing, waneer hij op het idee komt om z'n legale handeltje winstgevender te maken door zijn klanten een afbetalingsregeling aan te bieden. Dat is in de ogen van de Kerk winst behalen door het enkele verloop van de tijd, ofwel door het verhandelen van de tijd. En aangezien de tijd alleen aan de Heer toebehoort, is dat een doodzonde.
Zowel de titel van de serie, als het reclamepraatje op de achterzijde van het album en in de folder van uitgever Arboris, wekken de indruk dat het in *De tijdhandelaar* draait om een historische zedenschets aan de hand van een achterhaald dogma over de handel. Zo'n Middeleeuwse gedachtenkronkel is een origineel uitganspunt voor een historische strip, maar de auteurs weten die kans onvoldoende te benutten. Het centrale idee van de tijdhandelaar komt in dit eerste deel alleen naar voren tijdens het proces tegen Spolete, dat nog geen vijf bladzijden in beslag neemt. Voor het overige wordt het verhaal gevuld met een illegale wapenlevering, de onzichtbare beschermer van Spolete (het zal nog wel minstens één deel duren voordat zijn identiteit wordt onthuld), de verliefdheid van Spolete op een rijkeluisdochter (waarbij het onduidelijk is waarom zij op zijn avances in gaat) en zijn onwaarschijnlijke ontsnapping uit de gevangenis. Het boek eindigt met een scène waarin Spolete en zijn celmaatje als dikke vrienden een onbekende horizon tegemoet treden. Of het thema van de tijdhandel in een volgend deel nog een rol van betekenis zal spelen, is de vraag. In feite heeft scenarist Corbeyran dit uitgangspunt al in dit eerste deel uit het verhaal geschreven en zal hij het verder waarschijnlijk alleen kunnen gebruiken om Spolete als voortvluchtige verdere avonturen te laten beleven.
Chayé heeft zijn platen vermoedelijk even vluchtig getekend als Corbeyran het scenario heeft geschreven. De eerste platen van het verhaal zijn weliswaar fraai uitgewerkt en ingekleurd, maar Chayé schakelt al snel op een hogere versnelling over. Vanaf dat moment worden zijn tekeningen slordiger en bestaan vele pagina's uit niet meer dan plaatjes van pratende hoofden.
De tijdhandelaar is hooguit een strip voor even tussendoor. Gezien de prijs en de uitvoering zou de lezer echter meer mogen verwachten dan wat dit album te bieden heeft. *(Paul)*
Uitgeverij Arboris; ƒ 24,95/BF 495, 46 pl.; gekart.

Verhalen uit de Mega-steden 3: Judges in Gotham (Bisley/Wagner/Grant)

Judges in Gotham is een album dat leest als visuele *thrash metal* geregisseerd door Steven Spielberg. Hoofdrolspelers in het album zijn Batman en Judge Dredd, helden die elk in een heel ander tijdperk leven. Een ongewone combinatie dus. Maar blijkbaar een combinatie die de schrijvers Wagner en Grant wel amuseerde, getuige het sprankelende scenario. Met Batman als serieuze, Judge Dredd als absurde en Judge Death ("misdaad gebeurt door levenden, dus leven is een misdaad") als krankzinnige voorvechter van "het recht", hebben de heren Wagner en Grant voor een veelzijdige mengeling gezorgd. De portie baldadigheid en chaos wordt leesbaar en verteerbaar gehouden door een "serieuze" rode draad en een relativerende, parodiërende ondertoon.
Het verhaal komt in het kort op het volgende neer: Judge Death belandt via een zogenaamde dimensiewisselaar in Gotham City om daar direkt te beginnen met berechten (lees: doden). Batman is snel ter plekke, wint het gevecht dat volgt, maar verplaatst zichzelf per ongeluk met de wisselaar naar Mega-City One. Na enige strubbelingen met Judge Dredd weet hij samen met de telepatisch begaafde Judge Anderson terug te keren naar Gotham. Daar blijkt Judge Death er al een aardige rotzooi van te hebben gemaakt.

Bisley

En als je rotzooi zoekt, dan ben je bij tekenaar Simon Bisley aan het juiste adres. De mensen die bekend zijn met *Slaine, de gehoornde god* (Bisley/Mills) en vooral met *Lobo, the last Czarnian* (Bisley/Grant) weten wat ik bedoel. Bisley had er blijkbaar ook wel zin in, want Judgement in Gotham mag tot nu toe zijn beste werk genoemd worden. Hij hanteert een stijl die varieert van het gladdere werk van Sienkiewicz tot de manier waarop tinnen figuurtjes worden geschilderd (gebruik een beperkt aantal kleurnuances, die veel van elkaar verschillen en die over elkaar heen opgebracht worden om schaduw, standaard kleur en lichtplekken aan te geven). Bisley's satanische genoegen bij het maken van dit album spat van de pagina's af. Nog niet eerder was zijn full-colour werk zo uitbundig, realistisch, drie-dimensionaal en karikaturaal. Hij laat bovendien zien, niet alleen fenomenaal te kunnen tekenen, maar ook kneepjes als camerastandpunten, compositie, découpage en wat dies meer zij, tot in de puntjes te beheersen.
Mensen die zin hebben in een half uurtje briljante onzin, zullen van de aanschaf van dit album geen spijt krijgen. *(Sigge)*
Uitgeverij Arboris; ƒ 9,95/BF 195, 46 pl, kleur

Ruis (McKean/Gaiman)

Een filmregisseur krijgt te horen dat hij ongeneeslijk ziek is en nog maar enkele maanden te leven heeft. Kinderen van vlees en bloed heeft hij niet. Hij heeft enkel films op de wereld gezet. De tijd die hem nog rest besteedt hij aan het uitwerken van een idee voor een film dat door zijn hoofd spookt: een groep dorpsbewoners vlucht, als in 999 na Christus het einde van de wereld nabij lijkt, naar een bergtop. Een ode aan de mensheid, aan de voortgang van het leven, aan de dwaasheid moet het worden. In *Ruis* beleven we het scheppingsproces mee.
Het eerste deel van *Ruis* begint -heel pretentieus- met een citaat van Roland Barthes. "Alles heeft betekenis of niets heeft betekenis. Men zou met andere woorden kunnen zeggen dat de kunst geen ruis kent." Barthes is een van de grote namen binnen de semiotiek, de wetenschappelijke bestudering van tekens. Hoe verhalen werken, hoe betekenis tot stand komt, hoe het kan dat je de letters die je nu leest begrijpt zijn semiotische vragen.
De ziekte van de regisseur dwingt hem dit soort vragen rechtstreeks onder ogen te zien. Wat wil hij met het verhaal over het einde van het eerste millenium vertellen? Is datgene waar hij zich zijn hele leven mee bezig gehouden heeft wel zinvol geweest? *Ruis* laat zien hoe hij naar antwoorden zoekt. Als lezer van *Ruis* zie je hoe McKean en Gaiman, die beiden aan het scenario werkten, met hem mee zoeken. Koffievlekken, lijmdruppels en snippers van het scenario van *Ruis* zelf zijn hier de tastbare bewijzen van. Ze zijn her en der opgenomen in de platen van McKean, waaruit nog meer dan in zijn eerdere werk een intuïtieve, zoekende manier van werken spreekt. In zijn materiaalkeuze, van foto's tot textiel en van papiersnippers tot kleurenkopieën, is hij vrijer dan ooit. Dit levert zeer wisselende beelden op, maar maakt *Ruis* tegelijkertijd ook erg geschikt om even risico- als inhoudsloos op de salontafel te laten pronken.
McKean en Gaiman gaan op sommige punten behoorlijk *over the top*. Zo kan op de platen die de verschillende hoofdstukken met elkaar verbinden enige samenhang ver gezocht worden. Hier staan echter intieme, ontroerende momenten tegenover, die voortvloeien uit de hopeloze situatie waarin de regisseur zich bevindt. Hoe de stervende de reacties van bovenbuurman Reed en vriendin Inanna ervaart zijn hier voorbeelden van.
Dat *Ruis* geen strakke visuele eenheid is en zo een grote interpretatieruimte open houdt mag duidelijk zijn. De oorspronkelijke titel *Signal to noise* betekent letterlijk signaal-ruisverhouding. Hoe die verhouding voor jou ligt, of het lezen van *Ruis* tot een genoegen wordt, hangt af van je bereidheid McKean en Gaiman te vergezellen op hun zoektocht naar betekenis. Overigens kun je Jonathan Carrolls voorwoord daarbij wegens absolute nietszeggendheid maar beter overslaan. *(Toon)*
Uitgeverij Sherpa, 82 pl.; kleur; ƒ 34,95 sc/ ƒ 150 luxe

Mc Kean

OUDE NUMMERS

10 STUDIO ARNHEM, LUXE ALBUMS, STAMBOOM VAN DE FRANSTALIGE STRIP (24 PAG.) **30** HISLAIRE, LOUISE BROOKS (16 PAG.) **30 LUXE** IDEM OP ZWAAR, GLANZEND PAPIER **31** MILTON CANIFF, STEVE CANYON-STRIP, DUITSE STRIPS, A. DEN DOOLER (20 PAG.) **32** RAVEN EN ROUFFA, DE VERDWENEN JUWELEN (28 PAG.) **33** WINDIG EN DE JONG, URGO - ZOON VAN FNIRWAK, BRT-STRIPKWIS, DE ONNOEMBAREN (16 PAG.) **36** FRANK MILLER EP JACOBS, THE MUMMY (24 PAG.) **38** DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULÊME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **41** STERNE, HARRY BALM, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEJVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **47** JULSING, STRYPTOGRAM-OPLOSSING, K.A. (24 PAG.) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHESS (16 PAG.) **60** ZOZOLALA 10 JAAR, MARVANO, PETER VAN DONGEN, K.A., GINE, RIVIÈRE I, NORMA (32 PAG.) **61** ROSS, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOLDE (32 PAG.) **63** KRESSE, ENQUETE, HEUVEL, SNAPSHOTS (24 PAG.) **64** OOSTERWIJK, BRECCIA, VENANZI, SNAPSHOTS (16 PAG.) **65** UILENBROEK, SLEEN, FREZZATTO, SOKAL, SNAPSHOTS (24 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN ƒ 4,00/BF 75 PER STUK. BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 (NEDERLAND) OF POSTGIROREKENING 000-1648405-84 (BELGIË) TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE ARNHEM, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE NUMMERS.

PRIKBORD

De Fransen weten hun herdrukken van bekende series de laatste tijd vaak zo uit te geven dat je ook over aanschaf begint te denken, wanneer je de oorspronkelijke albums al gekocht hebt. Zo is Glénat in het Frans gestart met een herdruk van **De 7 levens van de sperwer** (*Les 7 vies de l'épervier*). De albums verschijnen in de zogenaamde Prestige-uitvoering, dus op groot formaat en op glanspapier. Juillard tekende voor elk deel een nieuwe voorplaat en af en toe een aparte illustratie voor de achterkant. Toegegeven, het ziet er verleidelijk uit. De herdruk kost FF 75 per deel. PvG

Een nieuwe prijs in stripland is de **Prijs van de Leeuw**, een onderscheiding die uitgaat van het Belgisch Centrum voor het Beeldverhaal (het stripmuseum) te Brussel. Dankzij de sponsoring door de Delhaize-warenhuizen is er een geldbedrag van BF 200.000 (ongeveer ƒ 10.000,-) aan verbonden. De Prijs van de Leeuw is een aanmoedigingsprijs voor jong striptalent, dat Nederlands- of Franstalig moet zijn en niet meer dan drie albums op naam mag hebben. Het bijzondere karakter van de prijs zit 'm wellicht vooral in de samenstelling van de jury: die bestaat namelijk (bijna) niet uit stripkenners, maar uit bekende namen uit de wereld van de kunst en de media. Zo werd de jury dit jaar voorgezeten door de cineast André Delvaux. De eerste Prijs van de Leeuw werd op 5 oktober jl. uitgereikt aan de jonge Fransen Nicolas De Crécy (tekenaar) en Alexios Tjoyas (scenarist) voor hun album *Foligatto*; ook volgens ons een terechte winnaar. *Foligatto* is een barok verhaal, dat kleurrijk en expressief is getekend. Het boek is wat sfeer en inspiratie betreft misschien nog het beste te vergelijken met *Kasper* van Johan de Moor, maar dan wel gemaakt tijdens een LSD-trip. *Foligatto* is als album (voorlopig?) alleen verkrijgbaar in het Frans en is uitgegeven door Les Humanoïdes Associés. Degenen die liever Engels lezen, kunnen echter Heavy Metal aanschaffen, waarin het verhaal compleet is afgedrukt. PvG

Foligatto door De Crécy

De herfst is blijkbaar een inspirerend jaargetijde, want we hebben een ware lawine van nieuwe projecten voor je. Zet je schrap voor een confrontatie met de geruchtenmachine. En lees dat **Foerster** en **Andreas** na hun verhaal in *Reizigers* in de herkansing gaan. Beiden beginnen aan een nieuwe serie waarbij ze scenario en tekenwerk delen. Nog een hernieuwde samenwerking is die van -jawel!- **Pratt** en **Manara**. Titel: *El Gaucho*. Ook **Dany** en **Van Hamme** hebben elkaar weer gevonden voor een vervolg op *Avontuur zonder helden*. Het verhaal speelt 20 jaar na het oorspronkelijke *Avontuur* en staat gepland voor 1995. Nog meer nostalgie roept de hereniging van **Vance** en **Greg** voor een nieuwe *Bruno Brazil* op. Terwijl **Giraud** wéér een nieuwe uberie aan zijn *Blueberry* wil toevoegen. Naar verluidt heeft hij voor het tekenwerk contact gehad met **Rossi**, **Blanc-Dumont** en **Hermann**. Op ander gebied zit Giraud ook niet stil, want samen met **Mézières** en een aantal jonge tekenaars werkt hij mee aan de nieuwe film van Luc Bresson. Is Giraud weer betrokken bij *Blueberry*, zijn oude maatje **Jodorowsky** graaft in de vorm van wéér een nieuwe $erie de *Incal* weer op. Waarbij de Spaanse SF-tekenaar **Giménez** het tekenwerk voor zijn rekening neemt. Ook Pierre **Christin** is nog steeds actief. In samenwerking met **Cabanes** en **Aymond** verschijnt van hem binnenkort *Tours de monde*. En we zijn er nog niet. Want samen met **Dieter** en **Pendax** zal **LeTendre** aan een nieuwe detective gaan werken, *Le Dieu qui souffre*. Dat **Rosinski** het tekenwerk van *Hans* aan de jonge Pool **Kas** heeft overgedragen wisten jullie waarschijnlijk al. Dat Grzegorz daardoor tijd heeft gevonden om met **Dufaux** te gaan werken is waarschijnlijk nieuw voor jullie. Tot slot nog een nieuwtje van eigen bodem. In de vorm van het derde deel van **Jan Vervoorts** *Elno* komt er weer een gesponsorde strip aan. Het verhaal speelt namelijk in een nieuw muziekcentrum in Eindhoven. Als dat geen lichtje doet branden moet je *ZozoLala 50* er nog maar eens op naslaan. TD

Manara

Na 65 nummers van jullie ongeëvenaarde lijfblad was het dan zover: tijdens de StripDagen in Breda werd ZozoLala bekroond als beste stripinformatieblad van 1992. De officiële uitreiking van deze zogeheten **FlipFlapPenning 1992** aan de zichtbaar verraste redaktie, vond plaats tijdens een korte en gemoedelijke bijeenkomst in besloten kring. Om deze reden wordt de volledige tekst van de

OORKONDE VAN DE

FlipFlappenning 1992

ZOZOLALA

uitgereikt op de Stripdagen in Breda, 1992

Wij, Lennart Boorsma en Dedan Jonker, hebben na 30 seconden te hebben beraadslaagd besloten de FlipFlap Penning 1992 uit te reiken aan ZozoLala, voor het beste informatieblad van 1992.

Dedan Jonker — Lennart Boorsma

De penning

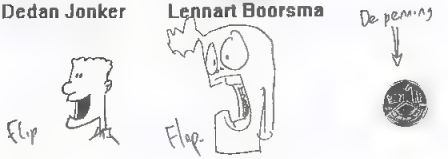

bijbehorende oorkonde hier afgedrukt. De overige penningen werden toegekend aan Lian Ong en Bert van der Meij voor hun bundel *Liften*, aan Hein de Kort voor zijn algehele oeuvre en aan Barwoel voor het beste amateurstripblad. De FlipFlapPenning is een initiatief van een select gezelschap van stripdeskundigen, bestaande uit L.Boorsma en D.Jonker. Dank, heren, dank. PvG

P & T Productions, een Belgische firma die zich heeft gespecialiseerd in de distributie van stripposters, kunstdrukken, speldjes en dergelijke, gaat haar horizon verbreden. Na in de Franse taal stripalbums te hebben uitgegeven die bij ons als *Rode Oortjes* bekend zijn geworden, brengt men nu ook zelf enkele Nederlandstalige stripalbums op de markt. Begonnen wordt met Gord door Denayer en Franz, een fantasystrip die zich afspeelt in een wereld van na de bom. Van Gord verschenen reeds twee delen bij Lombard. P & T zal deze in herdruk uitgeven, samen met het niet eerder verschenen derde deel. PvG

Fans van **Warnauts en Raives** die alleen de Nederlandse stripmarkt in de gaten houden, lopen steeds meer albums mis. Hun reporter/detective Lou Cale bracht het bij ons tot nu toe slechts tot twee delen. In het Frans zijn dat er echter al vijf: naast de hier ook uitgekomen albums zijn daar *Les perles de Siam*, *Étrange fruit* en *Le centaure tatoué* te koop. Uitgever is Les Humanoïdes Associés. Voor degenen die niet willen wachten tot een Nederlandstalige uitgever het licht ziet en alsnog met een vertaling komt: met enige basiskennis van het Frans is het allemaal prima te volgen. En je stripwinkel kan waarschijnlijk wel voor import zorgen. PvG

Als je eens wat anders wil doen dan strips lezen en daarbij nog wat lichamelijke beweging wil krijgen is er nu wat voor jou. Stel een strak trainingsschema op voor je duim, want dat kun je wel gebruiken om de paginaatjes van de **flip books** in beweging te krijgen. Als je er eenmaal mee bezig bent hou je er namelijk niet zo gemakkelijk meer mee op. Ervaar op deze wijze humoristische tafereeltjes, zoals de gevaren van een weigerachtige graffittispuitbus in het tekenfilmboekje van Manu en Frank Margerin. De drie andere in Nederland verkrijgbare boekjes in deze reeks zijn van de hand van Got, Pitrak en Pic en Leconte. Alleen al de moeite waard vanwege de reactie van iedereen die voor het eerst zo'n ding in handen krijgt. Deze ultieme hebbedingetjes kosten ƒ 7,95 per stuk en zijn verkrijgbaar via Het Raadsel. Weliswaar niet van striptekenaars en minder grappig, maar even leuk en voorzien van een nostalgische meerwaarde zijn de boekjes met klassieke scènes uit Disney-tekenfilms. Voor ƒ 3,95 verkrijgbaar bij tekenfilmwinkel Animation Art in Amsterdam. TD

Jaarlijks verschijnt op albumformaat het Franse fanzine **P.L.G.P.P.U.R.**. Dit jaar is dit prachtig verzorgde blad gewijd aan **Yves Chaland**. Een lang interview (uit 1982), veel illustraties, wat schetswerk en een uitputtende bibliografie vullen de 24 pagina's van dit *Dossier Chaland*. Voeg daarbij een fanzine-overzicht, zwart-wit amateurstrips en nog wat recensies en losse berichten en het is duidelijk dat de titel "Plein La Gueule Pour Pas Un Rond!" ook dit jaar weer is waargemaakt. *P.L.G.P.P.U.R.* kost FF 65 en is te bereiken op Rue de la Vanne 3, 92120, Montrouge, Frankrijk. In België wordt de verspreiding door Modern Papier verzorgd, in Nederland door het Raadsel. TD

In Frankrijk is het een rage. In België wordt het steeds populairder. En in Nederland slaat het misschien ook aan: het verzamelen van **telefoonkaarten**, ontworpen door stripauteurs. Voor de PTT bijt **Joost Swarte** de spits af met een viertal kaarten die in het teken staan van kerstmis. Los te koop zijn de kaarten met 20 beleenheden (ƒ5,00), 45 beleenheden (ƒ10,00) en 115 beleenheden (ƒ25,00). Bij aankoop krijg je een Swart-anschichtkaart gratis. De hele set (Met de vierde kaart van vier beleenheden) kost ƒ42,50 en zit in een eveneens door Swarte ontworpen mapje. Te koop in alle Primafoonwinkels, of te bestellen via 06-0402. PvG

Superman schlägt zurück... Het heeft dan even mogen duren, maar eindelijk is er een serieus tv-programma over strips. Via WDR 3 viel tot begin december rond een uur of tien een stukje stripgeschiedenis op de buis te bewonderen. In een tempo dat MTV tot een zender voor oudere jongeren degradeerde flitsten de diverse tijdperken aan je voorbij. Fragmenten van plaatjes wisselden computeranimatie, nieuwsfragmenten uit de betreffende periode en talloze interviews met uiteenlopende auteurs af. Dat deze laatsten tot enkele zinnen beperkt bleven sprak vanzelf, aangezien het voor elk deel apart gecomponeerde muziekje ook aan bod moest komen. *Superman schlägt zurück...* was de Duitse bewerking van het programma en zou op de Nederlandse tv, zeker aangevuld met Nederlandse auteurs, absoluut niet misstaan. Welke omroep durft er op prime time vet mee te gaan scoren?
Aangezien er in Hilversum en contreien rustig verder gedut wordt zal de zojuist gestelde vraag wel in retoriek blijven steken. Toch is er geen mens overboord, want in een van de komende nummers kunnen jullie in jullie eigenste ZozoLala het eerste deel van de stripgeschiedenis volgens Pascal Lefèvre tegemoet zien. Gegarandeerd niet nagesynchroniseerd, met jullie eigen muziek en in het vertrouwde tempo van eens per twee maanden. TD

Lova, door Raoul Servais

En hoe vindt een eenzaam zwoegende tekenaar een model, wanneer het scenario een naaktscène voorschrijft? Door in dezelfde tijdschriften te bladeren als wij, natuurlijk. We schreven al eerder over de rijke bron van inspiratie die voor Loustal en Bernet *Playboy* heet. Na het lezen van *Lova* van **Servais** kunnen we daar nog aan toevoegen: het Franse maandblad *Photo*. Dat plaatste in het maandnummer van 1990 een artikel over het Franse modellenbureau Madison. Eén van de foto's bij dat artikel was kennelijk zo studentikoos, dat Servais haar moeiteloos kon opnemen in zijn liefdesnacht op een studentenkamer. Wij overwegen een abonnementje om te zien welke strips we nog meer tegen komen. PvG

Eva, door Guillaume Reynaud

Peter de Smet

Aan het keurmerk van de Stichting Max Havelaar herken je de koffie, waarvoor de boeren in de derde wereld een menswaardige prijs hebben ontvangen. Om de stichting meer bekendheid te geven, is men met een campagne begonnen onder het motto **"Slaap beter. Drink koffie"**. Interessant voor stripliefhebbers is, dat men daarnaast een soort kwartetspel door striptekenaars heeft uitgebracht. Windig & De Jong, Gerrit de Jager, Henk Kuijpers, Frans Le Roux, Peter de Smet, Jan van Haasteren en Peter de Wit namen elk vier plaatjes voor hun rekening, die samen steeds een grap vormen. Het spel is te bestellen door een cheque ter waarde van ƒ 7,50 te sturen naar de Stichting Max Havelaar, postbus 1252, 3500 BG, Utrecht.
Een andere campagne is die van Stichting Lekker Dier. **Toon van Driel** heeft een aantal cartoons gemaakt, waarin de nadelen van vlees uit de bio-industrie onder de aandacht worden gebracht. De tekeningen zijn terug te vinden op affiches, brochures, ansichtkaarten, T-schrits, schorten, ovenwanten en het zogenaamde "scharrelpakket" (een informatiepakket over diervriendelijker alternatieven). De opbrangst van genoemde artikelen is bestemd voor het werk van Lekker Dier. Bestellen door te bellen: 030-31 11 15. PvG

Enkele maanden na het verschijnen van het eerste nummer van Neerlands jongste professionele amateurblad **RazzaFrazz**, is het zowaar tot een tweede nummer gekomen. Een mijlpaal waarvan veel medewerkers en derden ooit vreesden dat 'ie nooit gehaald zou worden. Deze bescheidenheid mag inmiddels misplaatst geacht worden. Gezien het kolofon -De volgende *RazzaFrazz* zal verschijnen- deelt de redaktie deze mening inmiddels met ons. Nummer 1 was een dapper initiatief en leverde naast een aantal minder geslaagde alternatieve teken- en verhaalstijlen, toch zeker zoveel interessant werk op (om het over de prachtige voorplaat nog maar niet te hebben). Nummer 2 maakt de verwachtingen meer dan waar, door voor ƒ7,50, vierenzestig pagina's Nederlands werk uit het bovenste laatje te bieden. Was het eerste nummer vrijwel geheel gevuld door Funny Farm medewerkers, in nummer twee heeft de redaktie ook tekenaars buiten de Arnhemse studio weten aan te trekken: o.a. Peter van Dongen, Bert van der Meij, Andrea Kruis, Peter de Wit en zowaar Henk Kuijpers leveren een bijdrage.

Voor wie de wederom briljante cover nog niet aanschafbevorderend genoeg is, kan de koopprikkels nog even extra stimuleren met een snelle blik op bijvoorbeeld *Jan de Ministerieman* (p. 4), *De zondvloed* (p. 18) en *Jopie M'Bwale in Holland* (p. 26). Heeft u 'em al? SS

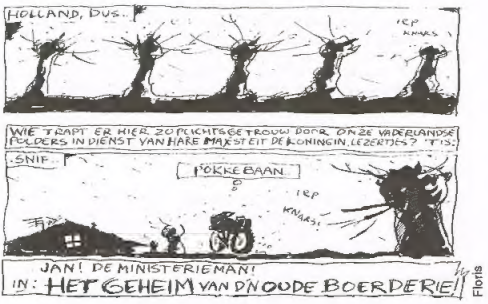
HOLLAND, DUS..
WIE TRAPT ER HIER ZO PLICHTSGETROUW DOOR, ÓN ZE VADERLANDSE PLOEGS IN DIENST VAN HARE MAJESTEIT DE KONINGIN. LEZERTJES? TIS.
SNIF
'OKKE BAAN
JAN! DE MINISTERIEMAN! IN: HET GEHEIM VAN D'N OUDE BOERDERIE!
Floris

Onverwacht is de aankondiging van uitgeverij Dupuis van het derde deel van **Laïyna** door Hausman en Dubois. Titel: *Drie witte haren.* Het zal eind februari 1993 verschijnen. PvG

Dacht je met Robin Hood, Robin Hoed en Kevin Costner alles gehad te hebben, maar nee hoor! De groene boscrimineel inspireert nog steeds, nu gelukkig eens tot een vette knipoog. **De Rovers van Ciwyd-Rhan** vormen een troep overtuigde leeglopers die de hele strijd tegen het kwaad maar al te graag inruilen tegen enige liters alcoholica. Onverbeterlijke idealisten dus, met de nodige zelfspot en leesbaarheid door Reinder Dijkhuis op papier gezet. Gedurende twee verhalen volg je de Rovers in een bezopen, studentikoze sfeer op hun pad van even droge als effectieve humor (inclusief erg leuke sneer naar de Groningse studiefinancieringschaos). Met een overzicht van de Nederlandse amateurbladen, "de wortels van de Nederlandse strip", als extraatje is *De Rovers van Ciwyd-Rhan* gewoon een leuke amateurstrip die een hogere oplage dan de huidige 30 stuks verdient. Bestellen doe je door ƒ 7,50 naar giro 5905015 t.n.v. R.Dijkhuis, Groningen over te maken. TD

Reinder Dijkhuis

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl/BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redactie.

Te verschijnen in december (week 49 t/m 53)

ARIA 15: Vendéria (Weyland) Lombard; 9,95.
BERT EN BOBJE IN 'T GROEN (Kamagurka) De Harmonie/ Loempia; 12,90.
BOB MORANE 16: De Jade van Seoul (Vernes/Coria) Lombard; 9,95.
CORPS DIPLOMATIQUE 2 (Ceppi/Ceppi) Big Balloon/Alpen; 24,95.
COWBOY HENK: Safe sex (Kamagurka) De Harmonie/Loempia; 12,90.
DE CRIMINELE KOFFERDIEF (Van de Heuvel) De Schaar; 12,50.
DE LEGENDE VAN TAXANDRIA (Peeters/Schuiten) Arboris; 29,95. *Op oblong formaat.*
DONALD DUCK 15: Donald Duck als kustwachter (Barks); Big Balloon; 6,95. *Herdruk.*
ELFQUEST 30: De waanzin van Rayek (Pini/Pini) Arboris; 7,95.
ERMA JAGUAR 2 (Varenne) Arboris; 18,95.
HEINZ 9 (Windig/De Jong) Oog en Blik; 20,00. *Met 18 pagina's in kleur.*
HERMANN: Korte verhalen (Hermann) Luxe Uitgaven; 135,00. *Nooit eerder uitgegeven werk van Hermann.*
JANUARY JONES 3: De schatten van koning Salomo (Heuvel/Lodewijk) Big Balloon; 8,95.
NACHTMERRIE VAN EEN MARIONET 2: Felix (Jokal) Arboris; 8,95 sc, 17,95 hc.
NEUSHORENS (Pirana) De Schaar; 12,50.
RUIS (McKean/Gaiman) Sherpa; 34,95 sc, 150,00 luxe. *Zie Laatste Oordeel.*
THUNDERHAWKS 1: De Skyrangers (Corteggiani/Wilson) Arboris; 8,95 sc, 17,95 hc.
VASCO 11: Het verboden keizerrijk; Lombard; 9,95.
VEDETTENPARADE (Swarte) Oog en Blik; 12,50. *Een hardkartonnen boekje (zoals* Nijntje*).*
VOORUITKIJKSPIEGEL (Swarte) Oog en Blik; 14,95. *In dezelfde uitvoering als* Vedettenparade.

Te verschijnen in januari (week 1 t/m 5)

CUPIDO 5: Regenboog (Malik/Cauvin) Dupuis; 8,25.
DAGERAAD DER DUISTERNIS 1: De laatste maan; Lombard; 24,95.
DE MINOTAURUS (Davison) Sherpa; 34,95 sc, 150,00 luxe.
DE VRIENDEN VAN SALTIEL 2 (Davodeau) Dargaud; 8,25.
EEN AVONTUUR VAN CONDOR 5 (Autheman/Rousseau); Dargaud; 8,25.
HIJ DIE TWEEMAAL GEBOREN WERD 1: Regenstorm (Derib) Lombard; 24,95. *Herdruk.*
ISABEL 10: De betovering van het waterland (Will/Delporte) Dupuis; 8,25.
JOHNNY CONGO 17: De pijl van de duisternis; Lefrancq; 8,50.
LESTER COCKNEY 7: De kinderhandelaars (Drappier) Lombard; 9,95.
MAZDABENDE 4: In de wolken (Darasse) Dupuis; 8,25.
OKNAM 1: Vaarwel mijn engel; Dargaud; 9,95.
PILGOR (Corben/Revelstroke) Sherpa; 19,95 sc, 150,00 luxe.
ROURKE 2 (Marvano/Sulitzer) Dupuis; 8,25 sc, 15,95 hc.
SPIEGELLAND 2 (Carré/Michaud) Dargaud; 9,95.
STEFAN 6: Warm en koud (Laudec/Cauvin) Dupuis; 8,25.
THEODOOR CLEYSTERS 7 (Le Gall) Dupuis; 16,50.

AGENDA

Het **Nederlands Filmmuseum** (Vondelpark 3 te Amsterdam; tel. 020- 5891.400) vertoont op **24** en op **26 tot en met 30 december** a.s. een serie korte **Alice in Cartoonland**-comedies. De filmpjes, waarvan de eersten nog door Walt Disney zelf zijn geanimeerd, werden gemaakt tussen 1923 en 1927 en laten een combinatie van animatie en live-action zien. Sommige van deze filmpjes zijn in geen enkel ander archief, inclusief dat van de Disney Studios zelf, meer aanwezig. Meer informatie over deze unieke tekenfilmvoorstelling (en over vertoningen van andere animatiefilms) is te verkrijgen door een briefje te sturen naar het Nederlands Filmmuseum, antwoordnummer 17.131, 1000 TL Amsterdam.

Van **28 t/m 31 januari** is het weer zover: het jaarlijkse stripfestival van **Angoulême**. Wij verwachten een bijzondere editie, want het is de twintigste keer dat deze beurs plaats vindt. Bij het ter perse gaan van dit nummer waren ons geen verdere gegevens bekend, maar Angoulême staat al jaren garant voor een groots en boeiend evenement.

Allen naar **Galerie Lambiek**! Daar exposeert **tot 15 december** namelijk de Franse tekenaar **Jano**. Omdat Jano weinig bekend is nu even een korte schets van wat je kunt verwachten. Eind jaren zeventig verwierf Jano in Frankrijk bekendheid met humoristische rock 'n' roll-vertellingen die speelden in een science-fictionwereld. Gedurende de jaren tachtig stapte hij hier van af en legde zich steeds meer toe op het maken van reisverslagen. Daarin schetst hij met strips opgenomen in collages van souvenirs van die reizen, een levendig en tastbaar beeld van het leven in Afrika en India. **Vanaf half december** maakt deze expositie plaats voor een overzicht van het werk van **Henk Kuijpers**. Deze zal tot in de **eerste helft van januari** van het nieuwe jaar te zien zijn. Je kunt in de Kerkstraat 78 te Amsterdam bij Galerie Lambiek binnen lopen.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Arnhem. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Nederland: Postbank giro 3253937
België: Postgiro 000-1648405-84
T.n.v. Stichting Zet.El te Arnhem, Nederland

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00/370 BF, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00/600 BF. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op bovenstaand girorekeningnummer, met vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr.....
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, HOLLAND

Druk: SSN Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Carl Bieker, Paul van Gremberghen en Mike Leenders
VORMGEVING EN OPMAAK:
Marije Bijl, Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Jurry Heshusius, Inktvis-Prutduktie, Paul Sprang
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Hans Boom, Anthony de Clerck, Antoine de Clerck, Marc Jongbloet, Pascal Lefèvre, David Lyttleton, Mat Schifferstein, Piet de Smijter, Dirk Stallaert

© 1992
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: ST. ANTONIELAAN 13, 6821 GA ARNHEM, NL

INDEX JAARGANG 1992 NUMMER 61 TM 66

ARTIKELEN
Christian Rossi: IK STOP VEEL VAN MEZELF IN MIJN TEKENINGEN - *J-F. Douvry, M. Jans en G. Ratier* 61
DE MIDLIFE-CRISIS VAN OSCAR ZARATE EN ALAN MOORE - *Mike Leenders* 62
Raives: DE ENE HELFT VAN HET DUO - *Paul van Gremberghen* 62
STRIPDAGEN HAARLEM (15-17 MEI): MEER DAN EEN BOEKENBEURS - *Mike Leenders* 62
Baudoin: "AKTIE? STRIPS ZIJN JUIST HEEL GESCHIKT OM HET INNERLIJK VAN MENSEN EN DINGEN TE TONEN" - *C. Charrier* 62
RIVIÈRE REVISITED - *Carl Bieker* 62
ANGOULÊME '92: WEIRDOS VAN EEN ANDER CONTINENT - *Carl Bieker* 62
"DE TORENS VAN SCHEMERWOUDE": EEN SYMBOLISCHE TITEL? - *Eric de Bruyn* 62
HET 7-GRANEN EI - *Mike Leenders* 62
HANS G. KRESSE - EEN BEZIELD NATUURTALENT - *Rob van Eijk* 63
JUBILEUM LEZERSENQUÊTE 63
ACACIALAAN 21: Eric Heuvel - *Carl Bieker* 63
SNAPSHOTS - *Paul Sprang* 63, 64, 65, 66
ALOYS OOSTERWIJK EN DE VERLOREN MORAAL VAN MORELLI - *Carl Bieker* 64
ALBERTO BRECCIA EN DE WONDEN VAN EEN DICTATUUR - *Pascal Lefèvre* 64
Venanzi: IK HOU VAN HISTORISCHE SERIES - *Paul van Gremberghen* 64
RENÉ UILENBROEK - SOEPERMAN EN DE TOPPEN DER LULLIGHEID - *Jef Nieuwenhuis* 65
Sleen: "NERO VROEGER BETER? DA'S JEUGDSENTIMENT" - *Erik Lesire en Bart Pinceel* 65
OVER LEVEN IN EEN GROTE STAD - *Carl Bieker en Paul van Gremberghen* 65
Sokal: "ALS JE DE WAARHEID VERTELT NOEMEN ZE JE EEN PESSIMIST." - *Erik Lesire en Bart Pinceel* 65
HET VERZAMELDE SPEELGOED VAN DAVID LYTTLETON - *Toon Dohmen* 66
Stallaert: "ALS IK NINO TEKEN, SPEEL IK HERGÉ" - *Anthony en Antoine de Clerck* 66
JUBILEUM LEZERSENQUÊTE - UITGEVERIJEN 66
DE LOGOKWIZ 66
MOEBIUS WIL HEILIG WORDEN - *Pascal Lefèvre* 66

BOEKBESPREKINGEN
Andreas & diverse scenaristen: REIZIGERS - *Sigge* 63
Baudoin: DE EERSTE REIS - *Mike* 62
Béhé & LeTendre & Rey: UIT LIEFDE VOOR DE KUNST - *Paul* 64
Benn: WOOGEE 1: EEN SCHIJNWERELD - *Paul* 66
Bisley & Wagner & Grant: VERHALEN UIT DE MEGA-STEDEN 3: JUDGES IN GOTHAM - *Sigge* 66
Bourgeon: DE KINDEREN VAN DE WIND - *Carl* 64
Bruyninx: MAX 1: DE REGENDROOM - *Carl* 65
Chayé & Corbeyran: DE TIJDHANDELAAR 1: HET TRIBUNAAL - *Paul* 66
Comès: DE DORPSGEK VAN SCHOONVERGETEN - *Mike* 61
Corben: DEN 2: MUVOVUM - *Sigge* 61
Cosey: SAIGON-HANOI - *Paul* 64
Crumb: CRUMB - *Toon* 63
Davodeau: DE VRIENDEN VAN SALTIEL: DE MAN DIE NIET VAN BOMEN HIELD - *Sigge* 64
De Jong & Windig: DE GROOTE DICK BOSCH ALMANAK - *Toon* 61
Groe: AMEN - *Toon* 66
Hernandez & Hernandez: LOVE & ROCKETS - *Paul* 61
Jarby & Franz: SANDY EASTERN 1: SANDY EASTERN - *Carl* 63
Joris & Dufaux: CHELSY 2: STILLEVEND - *Mike* 62
Joris & Dufaux: CHELSY 1: DIERLIJK DODELIJK - *Mike* 62
Kesen: LACHMERRIES - *Toon* 65
König: UIT HET LEVEN GEGREPEN - *Paul* 62
Lamy & Vatine & Clemenet & Rabarot: TRIO GRANDE 1: ADIOS PALOMITA - *Carl* 64
Ledroit & Froideval: KRONIEKEN VAN DE ZWARTE MAAN 1: HET TEKEN VAN HET DUISTER - *Sigge* 62
Leo & Rodolphe: TRENT 1: DE DODE MAN - *Carl* 65
Loisel & Letendre: OP ZOEK NAAR DE TIJDVOGEL - *Carl* 65
Lyttleton & McDonald: KLING KLANG KLATCH - *Paul* 65
MacNeil & Wagner: VERHALEN UIT DE MEGASTEDEN 1: AMERICA - *Sigge* 62
Magnin & Rodolphe: DE ANDERE WERELD 1: HET LAND VAN DE HERFST - *Carl* 63
Matena: MOZART EN CASANOVA - *Paul* 61
McKean & Gaiman: RUIS - *Toon* 66
McKean & Gaiman: BLACK ORCHID - *Carl* 61
Miller: RONIN - *Carl* 61
Muth & Williams & Simonson & Simonson: MELTDOWN - *Sigge* 61
Nakazawa: BAREFOOT GEN - *Paul* 61
Neuray & Yann: WITTE NACHT: DE SPOKEN VAN DE TSAAR - *Paul* 61
Robin: CHINEES ROOD: DRAKENSTAD - *Sigge* 65
Ruijters: DR. MOLOTOW 1: DE VAL VAN CAMP - *Sigge* 66
Servais: LOVA 1 - *Paul* 65
Sienkiewicz: STRAY TOASTERS - *Sigge* 61
Stassen & Lapière: BRIEVEN UIT DE BAR 1 - *Paul* 63
Tardi: DE FANTASTISCHE AVONTUREN VAN ISABELLE AVONDROOD - *Paul* 62
Wendling & Gibelin: DE LICHTEN VAN AMALOU 1: THEO - *Paul* 62

ORIGINEEL TEKENWERK
Bosschaert: *nieuwjaarswens* 61
Cromheecke & Letzer: *nieuwjaarswens* 61
Frezzato: *illustratie* 65
Hausman: *nieuwjaarswens* 61
Inktvis Prutduktie: *nieuwjaarswens, illustraties* 61, 62, 63
Julsing: *nieuwjaarswens* 61
Kuijpers: *nieuwjaarswens* 61
Loisel: *nieuwjaarswens* 61
Lyttleton: *voorplaat, illustratie* 66
Oosterwijk: *schets* 64
Rossi: *voorplaat, schets* 61
Schuiten: *nieuwjaarswens* 61
Stallaert: *illustraties* 66
Toonder: *nieuwjaarswens* 61
Uilenbroek: *schetsen* 65
Van der Meij: *Pinguins* 62, 63, 64, 65
Venanzi: *schets* 64
Windig & De Jong: *nieuwjaarswens* 61
de Wiroja's: *nieuwjaarswens* 61
Zarate: *schetsen* 62